

# LATVJU OPERA UN JĀZEPS VĪTOLS

Mikus Čeže

Jāzepa Vītola biogrāfijas materiālos var atrast informāciju par viņa dzīves sasaucēm ar operas vēsturi. Pirmo operizrādi, proti, Riharda Vāgnera *Tanheizeru*, nākošais komponists redzējis zēnības gados Mītavā (Jelgavā), apmeklējot Rīgas Pilsētas teātra viesizrādes, kas tradicionāli noritēja katras sezonas noslēgumā [105: 29]. Studiju laikā Pēterburgā viņš, kā pats atminas, bijis *pietiekami veikls lasītājs no lapas, galu galā periodiski saistīts arī operas klasē* [koncertmeistars pie itāļu maestro Kamillo Everardi – M. Č.], kur [...] *atvērās līdz tam ļoti maz pazīstama mūzikas pasaule* [108: 68]. Vītols ar labpatiku apcerējis arī piedalīšanos Mitrofana Beļajeva rīkoto *piektdienu* noslēgumos, tā dēvētajās itāļu operas improvizācijās jeb jautrajās parodijās [108: 147]. Kā zināms, veikli parodēt var tikai to, ko labi pazīst – tādējādi latviešu mūzikas patriarhu nevar turēt aizdomās, ka viņš nebūtu pārzinājis operas žanra repertuāru un specifiku.

1900. gadā, pēc Nikolaja Rimska-Korsakova vadībā izskanējušā *Beverīnas dziedoņa* panākumiem Muižniecības zālē Pēterburgā, Vītols dzirdēja mudinājumus komponēt latviešu operu: *Bet Vladimirs Stasovs mani noķēra pie svārku pogas, iespieda kaktā un dedzīgi mani pierunāja ķerties tūdaļ – pie latviešu operas. Par tekstu viņš pats gādāšot. – Operas nu gan neesmu sarakstījis – un droši vien tā labi dariju: neļūtos dramatiskai mūzikai aicināts* [108: 206–207].<sup>1</sup> Aizsākās darbs pie operas varbūtējā pirmmeta, respektīvi, pie kantātes *Vaidelotis*, tomēr pēc daļas *Līgo vakars* 1911. gada pirmatskaņojumā piedzīvotās neveiksmes operas iecere palika nepiepildīta. Komponista rezumējums: *Man trūka teksta; arī dūšas* [107: 291].

Sludinājums par Latvju operas atklāšanas koncertu laikrakstā *Baltijas Ziņas*: 1918. gada 14./1. septembra numurs.

<sup>1</sup> Vītola kā teātra mūzikas komponista uzmanību izpelnījušies šādi darbi: *Aspazijas Vaidelote* (1893, pirmuzvedums 1894), *Annas Brigaderes Sprīdītis* (1903, tad arī pirmuzvedums), *Annas Brigaderes Karalis Brusubārda un princese Gundega* (1912/13, pirmuzvedums 1913), *Jāņa Raiņa Jāzeps un viņa brāļi* (1920, šajā gadā arī pirmuzvedums), *Jāņa Raiņa Spēlēju, dancoju* (1921, arī pirmuzvedums), *Annas Brigaderes Maija un Paija* (1922), *Aspazijas Aspazija* (1923), *Rūdolda Blaumaņa Skroderdienas Silmačos* (Aleksandra Būmaņa mūzikas pārstrādājums, simfoniskās priekšspēles, 1941; tad arī šis versijas pirmuzvedums).

<sup>2</sup> P. Jurjāna trupas darbības izvērstu raksturojumu un finanšu pārskatu par 1913./1914. un 1914./1915. gada sezonām sniedz *Rīgas Latviešu Avīze* (raksts *Sabiedrības „Latviešu Opera” darbība*) 1918. gada 6. septembrī / 24. augustā [81]. Šeit un turpmāk materiālos, kas attiecas uz 1918. gadu, esmu norādījis datumus pēc jaunā stila, taču aiz slīpsvītras minējis vecā stila versiju. Lai gan jauno kalendāru Rīgā lietoja jau kopš vācu karaspēka ienākšanas 1917. gada 3. septembrī (21. augustā pēc vecā stila), daļa latviešu preses izdevumu, respektējot konservatīvāku lasītāju vēlmes, samērā ilgi turpināja iekavās norādīt veco stilu.

<sup>3</sup> Citviet dēvēta arī par Latvju Operu. 1918./1919. gada preses izdevumi, kā to apliecinās turpmākais izklāsts, nav bijuši konsekventi, izraugoties lielo vai mazo sākumburtu nosaukuma otrajā vārdā.

Lai gan Vītols dažkārt recenzēja operizrādes Pēterburgā, viņa attieksme pret minēto žanru skaidri samanāma avīzes *St.-Petersburger Zeitung* 1902. gada 22. oktobra publikācijā: *Mans ceļš tikai retumis ved uz operu, ne tādēļ, ka es neprastu pietiekami novērtēt šo mākslas veidu; tomēr esmu spiests atzīties, ka absolūtā mūzika man personiski ir nesalīdzināmi dārgāka nekā ar tekstu saistītā* [58: 26]. Šajā ziņā daži citi Pēterburgas konservatorijas audzēkņi izrādījuši daudz lielāku interesi par operas žanru un latviskas operas radīšanu, apzinoties, ka pilnvērtīgam tās iestudējumam nepieciešams atbilstošs konteksts – latviešu operas institūcija.

Knuts Lesiņš raksta:

*Doma par operas dibināšanu nodarbinājusi latviešu gara darbinieku prātus jau ilgi pirms pasaules kara. Līdztekus teātra izrādēm notika arī atsevišķas operu izrādes, kas pamazām izvirzīja nelielu pulciņu dziedātāju-diletantu. No tiem radās kodols tai operdziedoņu saimei, ko 1912. gadā pulcināja Jurjānu Pāvuls* [55: 210–211]. 1915. gada jūlijā kara norišu un evakuācijas rezultātā Latviešu operas trupa izklīda uz veseliem trim gadiem.<sup>2</sup> Vēsturnieki joprojām īsti nav ievērojuši faktu, ka šī trupa tā paša P. Jurjāna vadībā savu darbību Rīgā atjaunoja vēl 1918. gadā, pieticīgi sākot ar Karla Marijas Vēbera *Preciozu* 27. / 14. janvārī; sekoja Džuzepes Verdi *Traviata* (Violetas lomā – Ada Benefelde; pirmizrāde 1918. gada 31. / 18. janvārī, atkārtojumi 8. februārī / 26. janvārī un 17. / 4. februārī), kā arī vairākas operetes: Johana Štrausa dēla *Sikspārnis* (Rozalindas lomā – Ada Benefelde; pirmizrāde 1918. gada 22. / 9. februārī, atkārtojumi 24. / 11. februārī, 8. martā / 23. februārī un Pirmajās Lieldienās) un *Čigānu barons* (Safi lomas atveidotāja – Ada Benefelde; pirmizrāde 1918. gada 26. / 13. aprīlī), Ferencs Lehārs *Jautrā atraitne* (Hannas Glavari lomā – Ada Benefelde, viņa arī visu minēto uzvedumu režisore; pirmizrāde 1918. gada 15. / 2. martā, atkārtojums Trešajās Lieldienās), Rūdolfa Dellingera *Dons Cēzars* (režisors un titulvaroņa lomas atveidotājs – Jānis Ēķis; pirmizrāde 1918. gada 22. / 9. martā, atkārtojums 24. / 11. martā). Latviešu operas īslaicīgās *augšāmcelšanās* epizode parādās arī kādā Rīgas Latviešu teātrim veltītā rakstā 1918. gada augustā, kurā pausta pateicība juristam un Vācijas armijas rezerves kapteinim, Rīgas pilsētas priekšniekam, *hauptmanim* Paulam Hopfam: *Caur viņa gādību latviešu teātris dabūja otru pilsētas teātra namu ar tām pašām tiesībām kā vācu teātris pirmo pilsētas teātra namu. [...] Tomēr netik dramatisks izrādes kārtīgi notika, bet arī pāri mēnešus bija mēģinājums ar latviešu operu* [43].

1918. gada pirmajā pusē Latviešu operas izrādes tātad noritēja tajās pašās tagadējā Nacionālā teātra telpās, kurās 1918. gada rudenī sāka darboties Latvju opera.<sup>3</sup> Kāpēc gan šie Latviešu operas pastāvēšanas pēdējie mēneši līdz šim nav izpelnījušies plašāku ievērību vai vismaz pieminēti Latvju operas dzimšanā iesaistīto personu atmiņās? Iespējams, ka, noklusējot Latviešu operas atdzimšanas centienus un atainojot Rīgu Pirmā pasaules kara izskaņā kā šķietami *tukšu vietu* latviski spēlētas operas vai operetes jomā, Latvju operas ešelona ierašanās izskatās spilgtāk un vēsturiskās nozīmes ziņā daudz iespaidīgāk (manā rakstā šī nozīme nebūt

netiek apšaubīta, ir tikai mēģinājums aizpildīt dažus t.s. baltos plankumus latviešu operas vēsturē).

Vēlme no jauna baudīt operu dzimtajā valodā latviešiem nezuda pat vispārējā saimnieciskā sabrukuma apstākļos, ārpus Latvijas organizējot jaunās Latvju operas tapšanu. Mūzikas vēsturniece Lolita Fūrmane raksta: *Operas jaunā iniciatīva sākumā radās Tērbatā, advokāta Andreja Frīdenberga pulcinātajā kopdarbības sabiedrībā (ar nosaukumu "Apgāda"). Organizatoriskie darbi turpinājās Pēterburgā, kur Pirmā pasaules kara gados bēgļu gaitās bija nonākuši daudzi latviešu mākslinieki* [30: 111]. Operu neradījis, Jāzeps Vītols tomēr kļūst par nozīmīgu figūru latviešu operas attīstības vēsturē: visai plaši jau apcerēti Latvju operas veidošanās apstākļi viņa dzīvoklī 1918. gada vasaras mēnešos. Gustavs Šķilters, rakstot par norisēm Vītola dzīvoklī Pēterburgā, Gorohovajas ielā 56-22, norāda: *Te arī radās ideja nodibināt tagadējo Latvijas operu* [96: 205]. Institūcijas dibināšana esot notikusi 1918. gada maijā [108: 387].

1920. gadā tapušajā Vītola rakstā *No Baumaņu Kārļa līdz Nacionālai Operai* šajā sakarā lasām gluži vai himniski pacilātas rindas:

*Slava operas sabiedrībai, kura veica fantastisku uzdevumu: pulcināt latvju māksliniekus Rīgā tad, kad katrs bēglis no Padomju Krievijas tika izsludināts ārpus likuma, kad vācu landšturmista likuma kodekss sastāvēja no viena paša vārda: „einfach ausgeschlossen”. Šie mēneši – Latvju opera pa vācu okupācijas laikiem – tiks no mūsu mākslas vēstures atzīmēti par mūsu mākslas lielu uzvaru nelīdzenaajā cīņā; un tā cilvēka vārds, kas trijos preču vagonos atveda „latvju operu” no Pēterpils uz Rīgu, tā cilvēka vārds lai tiktu iekalts zelta burtiem latvju atmiņas klintī: tas bija Andrejs Frīdenbergs* [110: 136–137].

No vagoniem ar uzrakstu *Латышская опера* tikai daļa bija paredzēta operas māksliniekiem, savukārt pārējā atvēlēta citiem Krieviju pamest gribošiem un maksāspējīgiem pasažieriem. Atceroties 4–5 dienas ilgušo ceļu uz Latviju, Vītols mūža nogalē atzinās: *[..] tiktāl mēs visi veseli palikām, lai gan zem Operas flagas bija slēpusies arī daždažāda dzīva kontrabanda* [108: 257].

Pateicoties Andreja Frīdenberga piesaistītajiem finanšu līdzekļiem, Jāzeps Vītola autoritātei un Teodora Reitera enerģijai, Latvija ieguva teātra trupu, kura gandrīz nemainītā veidolā tapa par vēlākās Latvijas Nacionālās operas kodolu. Pirms iedziļināties tā laika mūzikas kritikā un pilnībā vai daļēji noticam vēlāk tapušajām trupas locekļu atmiņām (neviens viņiem tajās vairs nav īsti traucējis izcelt patīkamo un noklusēt nepatīkamo), ir vērts iepazīt vienu no vēsturiski interesantākajiem un savā ziņā arī objektīvākajiem dokumentējumiem par Latvju operu Jāzeps Vītola direkcijas periodā. Absolūti sadzīviskais teksts, kurā nav ne vēsts no romantiski jūsmīgas impresijas, publicēts kā *Sabiedrības „Latvju Opera” gada pārskats* par 1. pusgadu 1918./19. g. sezonā [82]. Garlaicīgās skaitļu rindas šeit palīdz saskatīt Latvju operas darbošanās ikdienas realitāti. Jāatzīmē gan, ka avīzes tekstā acīmredzot ir drukas kļūdas, jo, saskaitot atsevišķu pozīciju izmaksas, tās neatbilst norādītajai kopsummai.

IEŅĒMĒTS	par izrādēm	139 488 markas 32 feniņi
	par drukas darbiem	4597 markas
	par biedru naudām	10 860 markas
	no ziedojumiem	12 100 markas
	par aizņēmumu rēķinu	7000 markas
	no Kooper. Sabiedr. „Apgāda”	106 181 marka 34 feniņi

Kopā: 280 226 markas 96 feniņi

IZDOTS	orķestra algām	93 979 markas 32 feniņi
	solistu algām	28 025 markas
	kora algām	28 344 markas
	baleta algām	9531 marka
	direkcijas algām	31 243 markas 16 feniņi
	dekorāciju rēķini	14 884 markas 84 feniņi
	tehniskā personāla algām	10 337 markas 60 feniņi
	kostīmu un rekvizītu rēķins	5689 markas 94 feniņi
	drukas darbiem	5741 marka 70 feniņi
	nošu rēķins	8813 markas 16 feniņi
	nodokļu rēķins	8614 markas 54 feniņi
	kancelejas izd. rēķins	2833 markas 24 feniņi
	neparedzētu izdevumu rēķins	32 189 markas 46 feniņi

Kopā: 280 226 markas 96 feniņi [..]

Mantas sastāvs uz 25. jūliju 1919. g.:

AKTĪVS	dekorācijas pēc saraksta	199 196 rubļi 50 kapeikas
	kostīmi	10 500 rubļi
	notis	8200 rubļi
	rekvizīti	1600 rubļi
PASĪVS [..]	nesamaksāti rēķini	700 rubļi
	nesamaksāti nodokļi	3538 rubļi
	nesamaksāti sludinājumi	5000 rubļi
	nesamaksāts tehn. personāls	4200 rubļi

Sezona atklāta 15. septembrī ar simfonisku koncertu. Sezonas 1. pusē uzvestas 4 operas, no kurām „Skrejošais holandietis” – 9 reizes, „Jevgeņijs Oņegins” – 8 reizes, „Fausts” – 7 reizes un „Traviata” – 1 reizi. Sarīkoti: 8 simfoniskie, 1 solistu, 1 svētku koncerti un 5 kamerģimnāzijas matinejas, pavisam 40 izrādes. Lielākais apmeklētāju skaits 837 personas, mazākais – 165 personas, caurmērā 641 persona. Lielākais ieņēmums – 4934 mk. 70 fen., mazākais – 715 mk. 95 fen., caurmēra ieņēmums – 3127 mk. 73 fen. Operas ansamblis sastāvēja no: direktora, režisora, mūzikas kritiķa, 3 diriģentiem, 3 repetītoriem, 15 solīstiem un solīstēm, 2 māksliniekiem-dekoratoriem, 50 orķestra dalībniekiem, 28 kora dziedātājiem, administratora, administratīvā un tehniskā personāla, kopā ap 150 personu [82].<sup>4</sup>

Varbūt Latvju operas vēsturiskās nozīmes kontekstā ir pilnīgi lieki iedziļināties šādos sīkumos, tomēr, aplūkojot atskaiti, mulsina salīdzinoši lielais neparedzētu izdevumu rēķins, turklāt netiek atšifrēts, kā gan šī nauda beigu beigās iztērēta. Tāpat nevar neievērot, ka daži cilvēki direktorijs saņēmuši atalgojumā vairāk nekā visi 28 korīstī jeb vairāk nekā 15 solīstī. Andrejs Frīdenbergs, Jāzeps Vītols, Jānis Zālītis, Teodors Reiters un Zamuels Erdmanis noteikti bija patriotiski noskaņoti, tomēr nevajadzētu naīvi iedomāties, ka šajā situācijā viņi pilnībā būtu aizmirsuši sevi un dzīvojuši tikai pēc principa *Labāk pastalās, bet ar Latoju operu!*

Šobrīd var mēģināt kaut daļēji rekonstruēt trupas gaitu sākumu. Reiters raksta: *Orķestri izdevās papildināt ar vairākiem pirmās šķīras spēkiem no Marijas operas, Mūzikas drāmas, Šeremetjeva un citiem orķestriem. [...] Rīgā nebija īsta operas režisora. Tādu atradām Arbenīna personā, kas bija ilgus gadus Pēterpils Tautas nama operas režisors. [...] Pēc Brestas miera līguma, ja nemaldos, vāciešiem bija tiesības evakuēties ar visām mantām prom no Krievijas, pie kam šie repatrianti bija jānogādā līdz norādītai robežas stacijai. Vācu evakuācijas komisijas priekšnieks bija barons Kaulbars, kas izrādījās Zariņa labs draugs, ja nemaldos, no slēpošanas sporta kluba. Zariņam izdevās pierunāt Kaulbarsu uzdot mūs visus par vācu repatriantiem, pieprasot vagonus mūsu nogādei līdz robežstacijai Torošino pie Pliskavas. [...] Rīgā iebrāucām 1918. gada 18. augustā [32: 24–25]. Uldis Siliņš diriģenta Reitera rakstītajam oponē: *Latvijā iebrāukšanas datums ir apšaubāms [83: 25].*<sup>5</sup> Ir pretrunīgas ziņas, vai Latvju operas trupas ierašanās notikusi augusta vidū vai vēlāk, jo vieni laika atskaitē izmantoja tobrīd psiholoģiski pierasto Jūlija kalendāru jeb t.s. *veco stilu*, lai gan tas Padomju Krievijā tika atcelts jau 1918. gada 24. janvārī (respektīvi, vairāk nekā pusgadu pirms *Operas vilciena*), bet citi – Gregora kalendāru jeb t.s. *jauno stilu*. Vītols savās atmiņās visdrīzāk tomēr kļūdījies, rakstot, ka Pēterburgas dzīvokli atstājis kādā septembra sākuma (? augusta beigās) pēcpusdienā [108: 256], jo pirmais ziņojums latviešu presē, pieminot trupas locekļu ierašanos Rīgā, publicēts jau 30. augustā pēc jaunā stila jeb 17. augustā pēc vecā: *Latviešu operas dalībnieki nupat atbrāukuši no Pēterpils, starp citiem Pauls Sakss, Rebānes kdze, prof. Vītols, Reiters u.c. [40].* Ņemot vērā vilciena sastāva nīkšanu Varšavas stacijā Pēterburgā, braucienam patērēto laiku un pārbaudes Lugas un Torošinas stacijās, maz ticams, ka Vītols Pēterburgas dzīvokli pametis tikai augusta beigās!*

<sup>4</sup> 1918. gada septembra vidū Latvju operas sastāvā bijuši arī baleta mākslinieki – septiņas dāmas baleteses, respektīvi, vairāk vai mazāk profesionālas dejojājas, kas par savu darbu saņēmušas algu, un 20 volontieri baletmeistara Voldemāra Komisāra vadībā [48]. Par deviņpadsmitgadīgā V. Komisāra apcietināšanas epepeju pirms Vāgnera *Skrejošā holandīša* 1918. gada 15. / 2. oktobrī notikušās pirmizrādes vēstīts Ijas Bites pētījumā *Latvijas balets* [20: 22] un Erika Tivuma tekstā albumā *Latvijas Nacionālā opera* [98: 188]. 1919. gada 28. septembrī ieziņējas jauna fāze latviešu dejas mākslas attīstībā – *Latvijas Sargs* informē par Nacionālās operas baletmeistara V. Komisāra dibinātās baleta studijas gaitu sākumu [19].

<sup>5</sup> Savu vēstījumu Uldis Siliņš uzsāk ar ziņu, ka 1918. g. septembra sākumā prof. Jāzeps Vītols pārbrāuc dzimtenē [83: 19], tadēļ 25. lpp. zemsvītras piezīmē viņš Reitera rakstītajam par iebrāukšanu augusta vidū atļaujas nepiekrīst. Siliņa grāmatā stāstīts par Robertu Vizbuli un viņa palīdzību Latvju operas izbrāukšanas dokumentu sagādāšanā, pat Anatolija Lunačarska paraksta iespējamā viltošanā [83: 20]. Šai sakarā sniegta atsauce uz žurnālu *Aizkulisēs* (1923, 30. nr.) un uz laikrakstu *Brīvā Zeme* (1923, 26. jūlijs, 163. nr.). Precizitātes labad gan jāatzīmē, ka tekstā ieviesusies drukas kļūda: patiesībā domāti 1933. (nevis 1923.) gada izdevumi *Aizkulisēs* un *Brīvā Zeme*.

<sup>6</sup> Informāciju par ešelona ierašanos publicē arī Rīgas vācu prese: Ueber 1500 Flüchtlinge traf en per Eisenbahn aus Rußland über Pleskau in Riga ein, tulkojumā – Pāri par 1500 bēgļiem ar vilcienu caur Pleskavu atgriežas no Krievijas Rīgā [39]. Turpmākajos mēnešos bēgļu ierašanās no Krievijas kļūst par pierastu ainu: Zur Rückkehr von Flüchtlingen. Flüchtlinge treffen noch immer zweimal täglich hier ein. In der letzten Woche sind hier jeden Tag durchschnittlich gegen 200 Personen eingetroffen. Die Zahl der mit den Baltenzügen aus Petersburg und Moskau hier angekommenen Leute ist gleichfalls eine große. Aus den beiden Städten sind schon 7 Züge angekommen, mit einer Anzahl von je über 1000 Personen. Während ein großer Teil der übrigen bereits in Pleskau in der Quarantäne gewesen ist, werden die direkt ohne Umsteigen aus Petersburg und Moskau eingetroffenen Rückwanderer auf die hiesigen 6 Quarantänen verteilt. Es kommen vorwiegend Leute der niederen Klasse an [119]. Tulkojumā: Par bēgļu atgriešanos. Bēgļi joprojām šeit ierodas divreiz dienā. Pēdējās nedēļas laikā šeit katru dienu ieradusās caurmērā 200 personas. To ļaužu skaits, kas no Pēterburgas un Maskavas atgriežas ar Baltijas vilcieniem, arī ir liels. No abām pilsētām ieradušies jau 7 vilcieni ar pāri par 1000 personām. Liela daļa pārējo jau Pleskovā pabijusi karantinā, savukārt tie, kas iebrauc tieši, bez pārsēšanās, no Pēterburgas un Maskavas, tiek sadalīti pa 6 šējenes karantinām. Lielākoties ierodas zemākās šķiras ļaudis.

20

*Latviešu Teātra operas personāls, tikpat dziedātāji, kā orķestra locekļi, profesora Vītola vadībā ir iz Pēterpils Rīgā atbraukuši. Diemžēl māksliniekiem pēc pastāvošās kārtības ilgāku laiku jāpaliek veselības karantinā. Caur to un caur vajadzīgiem sagatavošanas darbiem operu izrāžu sākums novilcinājās un to varēs sagaidīt tikai uz septembra beigām. Pirmizrādei nodomāts R. Vāgnera „Klejtājs Holandietis” [44].*

Iespējams, ka 1918. gada augustā Rīgā iebraukuši divi apjomā identiski bēgļu ešelonu no Pēterburgas, jo jau 1918. gada 14. / 1. augustā, trešdienā, tiek ziņots: *Pēdējās dienās jo lielā skaitā atgriežas no Krievijas agrākie Rīgas iedzīvotāji. Svētdien atbrauca no Pēterpils, Lugas u.t.t. vairāk par 1500 cilvēku [34]. Pieminētā svētdiena nozīmē 1918. gada 11. augustu pēc jaunā stila jeb 29. jūliju pēc vecā stila<sup>6</sup>*

Norādītais bēgļu skaits – vairāk par 1500 – atstāj neziņā, vai šis būtu tas pats ešelonu, kuru atmiņās *Par Latvijas tapšanu* apraksta Kārlis Zariņš: *Liela noteikšana ešalonu sarakstu sastādīšanā bija otrā pusē – Pleskovā, ko pārvaldīja vācieši. Pēterpilij bija jāsarunājas ar Pleskavu – ja tā nepieņēma ešalonu, tad nevarēja nosūtīt. Iznākums bija tas, ka aizbraucēju vairākums bija vācieši – viņu skaits sniedzās līdz 85%, kamēr mums palika tikai 10–15%. Tā tas bija arī šinī ešalonā, kur kopskaitā bija kādi 2000 cilvēki, bet tikai ap 300 mūsējo. [...] Šai ešalonā starp latviešu mājās braucējiem bija arī zv. adv. Frīdenberga jaunūdbinātās Latvju operas personāls ar prof. J. Vitolu un Teodoru Reiteru priekšgalā [116: 18]. Tā kā reizē ar operniekiem nevarēja aizbraukt dziedātājs Ādolfs Kaktiņš, tad A. Bērziņš [kritiķis Arturs Bērziņš] pieņēma viņa vārdu, bet otra atpakaļpalicēja kontrabasista Kreicberga vietā stājās [advokāts] J. Kēmanis. [...] Nabaga bēgļiem šis brauciens nebija viegls. Petrogradas Varšavas vakzālē tiem ar visām mantām vajadzēja gaidīt vilcienu veselu dienu un nakti. Lugas stacijā aizbraukušus, tos atkal ņēmušies visādi pratināt un ķircināt vietējā padomju izpildu komiteja, kas grasījusies pat konfiscēt visas bēgļu mantas. Situāciju glābis operas vīru sekstets, kas, itkā nekas nebūtu noticis, braši un nebēdīgi skandinājis latvju dziesmas. Vietējiem varas vīriem pēc tam bijis neērti pārmeklēt bēgļu-mākslinieku mantīņas [116: 21].*

Neatsverams palīgs Latvju operas pirmo gaitu iepazīšanā ir tā laika prese. Šo vēsturiskās informācijas avotu nevar uzskatīt par pilnīgi objektīvu vai nevainojamu, jo arī ziņu apkopojumus rakstījuši tikai cilvēki. Tomēr preses izdevumos, nekavējoties reaģējot uz notiekošo, nav iespējamas tās apzinātās un neapzinātās kļūdas, kādas gluži neviļus ieviešas atmiņu rakstītāju tekstos, pēc daudziem gadiem veidojot savu versiju par pagātnes norisēm. Klajas aplamības, kas parādās avīzē vai žurnālā, apstrīdēs laikabiedri, tās var gūt atsaukumu nākošajos numuros un pat citos izdevumos. Nav noslēpums, ka dažkārt daudz dedzīgāk tiek diskutēts par informāciju, kurā atrodamas nevis parastas kļūdas, bet saklausāmas arī atskaņas no t.s. *patiesības balss* – un šī balss ne vienmēr ir patīkama. Jebkurā gadījumā preses materiālu biežo citēšanu raksta turpmākajā daļā (sk. arī pielikumu) nosaka šo materiālu nenoliedzamais autentiskums: kritikas atsauksmes, tāpat kā mākslinieku atmiņas, arī ja tās ir nepārprotami subjektīvas, pat kļūdainas, uztveramas kā sava laika autentisks dokuments rakstības stila un izteikto viedokļu aspektā.

Lūk, daži fragmenti no laikrakstu *Baltijas Ziņas* un *Rīgas Latviešu Avīze* reportāžām 1918. gada augustā un septembrī: *Latviešu operas spēki pa lielākai daļai jau ieradusies no Krievijas Rīgā. Pie operas atklāšanas jau strādā, korus jau kopš kāda mēneša apmāca. Mākslinieks J. Kuga jau strādā pie dekorācijām*, 1918. gada 30. / 17. augustā raksta *Baltijas Ziņas* [42]. 5. septembrī / 23. augustā seko informācija: *Pie Latvju Operas nodibināta teātra mākslas studija. [...] atvērš 2 klases – artistisko un kora* [54]. 11. septembris / 29. augusts: *Latvju opera. [...] kā plaukstoši ziedi veras pret sauli, tā droši vērsies ikviena latvja dvēsele pretī pirmās lielās skaņu dienas – Latvju operas atklāšanas koncerta – aicinājumam* [113]. *Līdzī jaunās dzīves šalkoņai atnākuši mūsu skaņu mākslinieki, lai vēl drūmā sastinguma valdzinātā tautas dvēselē iedegtu darba un dzīves prieku, dvēselē, kura vēl gurdziem soļiem kļīst gar savas dzīves un sapņu kapu kopiņām* [112].

Kāds tad īsti bijis šis laiks Jāzepam Vitolam Latvju operas direktora amatā, lasāms ne tikai viņa saistoši uzrakstītajās atmiņās. Informāciju sniedz arī komponista vēstules iecerētajai Annijai un preses izdevumu pārļāpojums. No 1918. gada 15. / 2. oktobra (pirmā Latvju operas izrāde tagadējā Nacionālā teātra telpās) līdz 1918. gada 30. / 17. decembrim klausītāju un skatītāju ievērbai piedāvātas četras operas – Riharda Vāgnera *Skrejošais holandietis* [*Klīstošais holandietis*], Pētera Čaikovska *Jevgeņijs Oņegins*, Šarla Guno *Fausts* un Džuzepes Verdi *Traviata*, sagatavošanas procesā iekļauta arī Pētera Čaikovska *Piķa dāma*<sup>7</sup>. Klausītāju un kritikas interese par jauno trupu bijusi patiesi spēcīga un neviltota, un tas ir pilnīgi saprotams. Tieši Latvju operai no esošajām teātra institūcijām bija tas gods jau dienu pēc Latvijas Republikas pasludināšanas sniegt pirmo operizrādi jaunajā valstī.<sup>8</sup> Uz skatuves, kas rotāta ar sarkanbaltsarkano karogu un ziediem, trupa izrādīja Vāgnera *Skrejošo holandieti*<sup>9</sup> – pirms tam koris kopā ar publiku nodziedāja Baumaņu Kārļa *Dievs, svētī Latviju*. Gluži simboliskas (un, ņemot vērā nepieciešamību pastiprināt himnas skanējumu no skatuves – arī praktiski lietderīgas) bija Paula Jozuusa vadītā operas kora dalībniekiem dāvātās tiesības vienīgajiem 18. / 5. novembra pievakarē atrasties aiz Tautas Padomes pārstāvju krēsliem uz skatuves valsts proklamēšanas brīdī. Šī notikuma aculiecinieks Kārlis Skalbe žurnālā *Jaunā Latvija* raksta:

*18. novembrī, kad no Latvju Operas skatuves tika proklamēta Latvijas republika, aiz Tautas Padomes krēsliem stāvēja operas koris. Un neviļus man likās, ka šie ir satikušās divas valstības, kuras ir viena otras atbalsts: mūsu nacionālā varas vienība un viņas ideālais turpinājums gaišā gara pasaulē* [84].

Jāpiebilst, ka vērtīgas liecības par Latvju operas kori sniedz arī 1933. gadā publicētais Vītola raksts *Pauls Jozuus senāk un tagad* [111].

Jāpievērš uzmanību šķietami nenozīmīgajam faktam, ka trupa ar nosaukumu *Latvju opera* ir darbojusies ilgāk, nekā pieņemts uzskatīt vairākos līdz šim publicētos pētījumos. Lielu neskaidribu terminoloģijā un Latvju operas darbības periodizācijā ieviesusi 1918. gada latviešu mūzikas kritiķu apbrīnojamā paviršība, Latvju operu ļoti bieži turpinot saukt Pāvula Jurjāna *Latviešu operas* vārdā; savu pienesumu šajā operas vēstures haosā varbūt sniedzis arī 1919. gada politisko juku stāvoklis.

<sup>7</sup> Pirmā ziņa avīzēs par skaņdarba iekļaušanu Latvju operas plānos izskatās visai neparasti. *Baltijas Ziņas* 1918. gada 30. / 17. septembrī raksta: *Latvju Opera. Lūgums. [...] – Kas varētu aizdot vai pārdot “Piķu dāmas” klavieru izvilckumu, lūdzam to pienesit Operas birojam* [51].

<sup>8</sup> Rīgas Pilsētas teātrī vācu trupa 1918. gada 19. / 6. novembrī spēlēja muzikāli pieticīgo Valtera Kollo un Villija Bredšneidera opereti *Wie einst im Mai* (latviešu presē pieteikta ar nosaukumu *Jaukā maija mēnesī*), kurai 20. / 7. novembrī gan sekoja V. A. Mocarta *Figaro kāzu* jauniestudējuma pirmizrāde.

<sup>9</sup> Interesanti, ka Vāgnera operas iestudējums vienas sezonas laikā rādīts, lai kalpotu tik dažādu iekārtu vajadzībām – ar attiecīgi mainītiem muzikālajiem epigrāfiem. Par pirmo operas izrādi, kas sniegta Pētera Stučkas režīma laikā, izdevums *Uz priekšu* 1919. gada 5. janvārī vēsta: *Saskaņā ar Rīgas komandanta atļauju Latvju Operas personāls sarīko šodien parastā laikā, pulksten pus 3 pēc pusd., kārtējo izrādi, uzvedot „Skrejošo Holandieti”. Pirms izrādes sākuma orķestris izpildīs „Marseljēzi”* [49].

<sup>10</sup> *Operas kultūra latviešiem ir ļoti svarīga, jo tā sakņojas lielā tradīcijā. Es te nedomāju latviešu, bet Rīgas mūzikas tradīciju. Kaut kas no tās operas kultūras atlēca arī tam latviešu amatniekam, kas dzīvoja Rīgā (un varbūt lēni vāciskojās!), savulaik atzinis Tālivaldis Keņiņš [118: 169]. Interesi par operiestudējumiem Rīgas Pilsētas (vācu) teātri, saikni starp vācu institūciju un latviešu publiku, iespējams, būtu veicinājusi teātra prasme kontaktēties ne tikai ar vācu, bet arī ar citu Latvijā iznākošo preses izdevumu pārstāvjem. Šajā ziņā acīmredzot tomēr bijušas problēmas. Baltijas Ziņu korespondents 1918. gada 17. / 4. septembrī raksta: *Bet pēdējos gados vācu teātra vadība ignorēja latviešu avīzes. Varbūt jaunā vācu Pils. teātra direkcija atradīs ceļu uz saprašanas* [103]. Arī turpmākajos laikraksta numuros regulāri uzplaiksnī interese par vāciešu tēmu: piemēram, 4. oktobrī / 21. septembrī, informējot par Ādolfa Kaktiņa koncertu, vēstīti, ka latvieši nevēlas tikt saukti par baltiešiem, jo tā sevi dēvējot Baltijas vācieši, nošķirot sevi no *Reichsdeutsche* [97]. 1918. gada 9. oktobrī / 26. septembrī *Baltijas Ziņas* potenciālajai latviešu publikai pavisam pragmatiski sniedz informāciju par biļešu cenām Guberņas mūzikas kapelas simfoniskajiem koncertiem 1. Pilsētas vācu teātri [69] – faktiski tie mēģināja konkurēt ar Teodora Reitera simfonisko programmu projektu Latvju operā.*

Jānis Akuraters, *Berlīnes laikraksts par Latviešu Operu un Rīgas Latviešu teātri* (Jaunā Latvija, 1918, 7. nr., 498. lpp.):

*Latvijas vācieši ir palikuši pilnīgā nezināšanā par latviešu mākslu un kultūru. [...] Erichs Köhlers [Erihs Kērers] "Berliner Tageblatt" a" referēdams par Latviešu Operu un Teātri atrod jau latviešu mākslā lielu pilnību. [...] "Latviešu nacionālo sajūtu pieaugšana deva šiem centieniem jaunu spēku un līdz ar to arī mērķi – radīt latviešu operas mākslas cienīgu reprezentāciju. Latviešu savienība "Apgāda" un dažas privātpersonas deva pasākumam 200, 000 markas [...], Rīgas Pilsēta deva Otro Pilsētas Teātri [...] bez maksas ar brīvu apkurināšanu un apgaismošanu [...]. Orķestris pastāvo no 50 mūziķiem, kuri visi ir nākuši no Pēterpils. Starp tiem ir pāris vāciešu un krievu, citādi teātri darbojas vienīgi latvieši. [...] visaugstākā alga ir tikai 600 markas, kas daudz ko liek domāt pie tās uzturas dārdzības, kāda tagad pastāvo Rīgā. [...] Balets pirmā cēliena sākumā, kas uz vācu skatuvēm nava uzvests, tika uzvests tik mundrā mākslinieciski smalkā veidā, ka atstāja patīkamu iespaidu kā sajūtu faktors. [...] Izpārdotais nams, kas bija pārpildīts ar frakotiem kungiem un ļoti daudzām skaistām elegantām dāmām*

1918. gada rudenī latviešu kritiķi veselās divas reizes izziņojuši Latvju operas darbības sākumu, proti, gan 15. / 2. septembrī, gan 15. / 2. oktobrī publika tiek aicināta uz Latvju operas atklāšanu. Abi gadījumi tomēr nav saistīti ar drukas kļūdu. Par 15. septembra atklāšanu *Baltijas Ziņas* 1918. gada 9. septembrī / 27. augustā lasāma sekojoša vēsts: *Latvju operas atklāšana notiks [...] Latviešu pilsētas teātri ar lielu simfonisku koncertu. Aiz dažiem iemesliem operas izrādes vēl nevar sākt, tādēļ pagaidām rīkos simfoniskus koncertus* [38].

Operas darbība Vītola vadībā patiesībā tātad uzsākta nevis ar Vāgnera *Skrejošā holandieša* pirmizrādi 15. / 2. oktobrī, bet gan ar latviešu simfoniskās mūzikas koncertu mēnesi iepriekš. Koncerta programmā līdztekus Teodora Reitera diriģētajiem Alfrēda Kalniņa darbiem *Dziesma par dzimteni* un *Svētku uvertūra* (veltīta Latvju operas impresārijam Andrejam Frīdenbergam) skanēja Vītola simfoniskā uvertūra *Sprīdītis*, šī paša komponista tautasdziesmu apdares, kā arī Jāņa Mediņa un Jāņa Zālīša solodziesmas Malvīnes Viņneres-Grinbergas un Paula Saksa interpretācijā.

Jau 29. / 16. septembrī opera sarīkoja pirmo kamermūzikas vakaru, izceļot savas pastāvēšanas dziļāko motivāciju – veicināt latviešu publikas mūzikas gaumes izkopšanu. 1918./1919. gada sezonas programmā tika iekļauts simfonisko koncertu cikls Latvju operas diriģenta Teodora Reitera vadībā; sešus koncertus bija paredzēts veltīt klasikai, bet atlikušos sešus – laikmetīgajai mūzikai. Novērtējot Latvju operas ieceru nopietnību, pirmās sagatavotās izrādes gaidās prese publicēja vairākus vēstījumus, tajā skaitā pieteikumus trupas līdzstrādnieku sarakstītājam, operas vēsturi skaidrojošajām lekcijām. Pirmā no tām (1918. gada 13. oktobrī / 30. septembrī, veltīta *Skrejošajam holandiešim*) laikrakstā *Baltijas Ziņas* raksturota šādi:

*Lekcija sarakstīta pēc režisora D. Arbeņina un komponista J. Zālīša tekstiem un to nolāsīs dir. R. Veics, operas direktora J. Vītola vadībā* [61].

*Baltijas Ziņas* 1918. gada 11. oktobrī / 28. septembrī pauž trupas tapšanas iemeslu izpratni vēsturiskā konteksta pragmatiskā tvērumā: *Latvju opera. [...] Dažiem izdevīgiem laika apstākļiem sagadoties, kā: dzīves nedrošībai, pārtikas trūkumam, neuzticības un naidības pieaugšanai pret pilsoniskām aprindām, neērtībai piekopt mākslas dzīvi Pēterpilī u.t.t. – noticis, ka Rīgai nepelnītā kārtā iekrituse klēpī liela mākslas balva* [13]. Starp Latvju operas attīstībai izdevīgiem apstākļiem jāmin fakts, ka Rīgā teātra jomā tobrīd vairs nebija spēcīgas konkurences. Līdz Pirmajam pasaules karam profesionālākā un tradīcijām bagātākā mākslas institūcija Rīgā, kura spēcīgi ietekmēja latviešu interesi par operas žanru<sup>10</sup> – vācu (Pirmais) Pilsētas teātris – pēdējos pastāvēšanas mēnešos no 1918. gada oktobra līdz decembra beigām karadarbības dēļ nevarēja angažēt no Vācijas tik labus mūziķus kā miera laikos.<sup>11</sup> Tādējādi, lai arī vācu trupa šajos mēnešos drudzainā tempā sagatavoja vairākas operas (oktobrī V. A. Mocarta *Burvu flautu*, Ž. Bizē *Karmenu*, Dž. Verdi *Trubadūru*, E. d'Albēra *Ieleju*, novembrī A. Tomā *Minjonu*, V. A. Mocarta *Figaro kāzas*), Rīgas vācu teātra garīgā hegemonija šķita beidzot pārvarēta. Kārlis Skalbe



žurnālā *Jaunā Latvija* raksta: “*Latoju Opera*” ir nostādījusi otrā vietā kādreiz spīdošo vācu operu, kura, kā paredzams, izbeigsies, un kas būs redzējis vācu operu viņas labākās dienās, tam būs jāatzīst, ka kopējā noskaņojuma ziņā “*Latoju Opera*” būs par viņu pārāka [84: 497]. Īpaši tas attiecas uz laikposmu pēc 1918. gada 20. / 7. novembra, kad tika ziņots par teātra direktoru Staņislavu Fuksu, kurš esot pametis trupu likteņa varā.<sup>12</sup>

Uzticoties Vītola atmiņās paustajai versijai par Latvju operas direktora amata atstāšanas iemesliem, līdz šim nav pārbaudīti visai sarežģītie viņa rīcības motīvi, aizejot no minētā posteņa 1918./1919. gada mijā. Līdz šim laikam trupa darbojās Pēterburgā izveidotajā pirmvariantā kā advokāta Andreja Frīdenberga pārvaldīts kopuzņēmums: resp., pats Frīdenbergs bija faktiskais impresārijs un saimniecisko lietu pārzinātājs, bet oficiāli pildīja Latvju operas biedrības priekšsēdētāja pienākumus; savukārt biedrības priekšsēdētāja biedra jeb *labās rokas* funkcijas bija uzņēmies vēlākais LNO direktoru padomes loceklis (1922–1925) un Latvijas Republikas prezidents Alberts Kviesis. Tuvāk iepazīstot apstākļus, kļūst skaidrs, ka Latvju opera ilgstoši vairs nevarētu pastāvēt šādā veidolā – pat tādā gadījumā, ja nebūtu iestājies Pētera Stučkas režīma laiks, kurā šī institūcija tika pārveidota par t.s. Padomju Latvijas operu.

Liecinājums samilzušajām problēmām ir 1918. gada beigās piecos latviešu preses izdevumos publicētais *Protests Latinoju Operas lietā*. Šīs atklātās vēstules iesniedzēji ir vērsušies pret Latvju operas biedrības saimnieciskās valdes patvaļīgo rīcību, proti, lēmumu likvidēt operas māksliniecisko politiku lemjošo Mūzikas Padomi:

*Turam par savu morālisko pienākumu atklātībai darīt zināmu sekojošo. Jau kopš kāda laika Latinoju Operas saimnieciskās daļas vadītāja (Valde) sāka iejaukties Mūzikas Padomes kompetencēs. Viņas patvaļīgā rīcība nu beidzot nonākuse tik tālu, ka ir likvidēta Mūzikas Padome, Operas vienīgā kompetentā un atbildīgā mākslas instance. Šis Mūzikas Padomes nepieciešamība un sastādīšana tika atzīta jau Pēterpilī, uz Operas iniciatora Frīdenberga, profesora Vītola, solistu Saksa, Kaktiņa, koncertmeistara Bērziņa, kā arī apakšā parakstījušos un dažu sabiedrisku darbinieku vienošanās pamata. Turpat tika vispusīgi iztirzāts jautājums – būt vai nebūt Latinoju Operai un, kāds vadības un pārvaldes veids būtu vēlams, lai šinī mākslas organizācijā mājotu vispusīgi apgaismots, stingri māksliniecisks un demokrātisks gars. Lai to panāktu, nolēma sastādīt Mūzikas Padomi, kurā jāieiet: Operas direktoram, diriģentiem, režisoram, dekoratoram, orķestra, solistu un kora priekšstāvjiem, dažiem (3) mūzikas speciālistiem, 3 locekļiem no finansētāju vidus, kā arī, uz papildlēmumu, kormeistaram un administratoram. Bez tam bija paredzēts arī lietpratējs-literāts, diemžēl viņa izvēle un piedalīšanās netika realizēta. No šā redzams, ka Mūzikas Padomes sastāvs domāts plašs, vispusīgs un stingri arodniecisks, lai tādējādi visa muzikālā rīcība atbalsītos uz lietpratību, tiklab idejiskā, kā praktiskā konsekvencē. Turpretī tagad, kur Mūzikas Padome ir likvidēta, visa mākslinieciskā noteikšana un vadība pāriet saimnieciskās iestādes (Valdes) rokās, kur pārsvārā ir mākslas jautājumos nekompetentas personas. Ievērojot sacīto, mēs stingri protestējam pret šādu Valdes birokrātisku rīcību un nostājāties uz tā viedokļa, ka ikvienai nopietnai mākslas iestādei vajadzīga arī*

*svētku sajūtā, uzņēma uzvedumu ar gavilēm [1]. Šajā vietā Akurātera rakstītajam atļaušos blakus norādīt kāda cita teksta iesākumu. Autors ir skatuves mākslas pedagogs un literāts Zeltmatis; viņa paustais viedoklis par vācu kritikas attieksmi pret latviešu mākslu liek atzīt, ka tēze par vācu kritikas īstenoto ignorances politiku būtu lietojama ar zināmiem ierobežojumiem: *Ka vietējie vācieši nemaz neinteresētos par latviešu mākslu un vispār par viņu kultureliem panākumiem, to nevar teikt. Svarīgākajiem notikumiem latviešu kultūras dzīvē viņi arvien piegriezuši savu vēribu. [...] Bet mūsu drāma, mūsu teātris vāciešiem vēl palikuši gluži sveši, tiem viņi piegriezuši visai maz vēribas [117].**

<sup>11</sup> Par angažētā kapelmeistara Friča Brāzes [*Fritz Bräse*] vadīto orķestri latviešu prese ziņo: *Uz gubernijas valdes vēlēšanas uz Rīgu komandēti mūzikas direktors Brāze, kas pagājušā gadā ar savu zaldātu orķestri deva koncertu Strēlnieku dārzā. Turpmāk Brāzes vadītais orķestris spēlēs 1. pilnietas teātri un kopā ar solistiem sarīkos simfoniskos koncertus [63].*

<sup>12</sup> *Rigasche Zeitung* 1918. gada 16. / 3. novembrī informē: *Der Direktor des deutschen Stadttheaters, Herr Stanislaus Fuchs, sieht sich leider durch Gesundheitsrücksichten genötigt, von seinem Posten zurückzutreten. Der Oberregisseur Herr Willy Schweisguth und der Geschäftsführer Herr Friedrich Wolfgang Kreslin werden die Leitung übernehmen und das Theater weiter fortführen [23].* Tulkojumā – Pilsētas vācu teātra direktors, Staņislavs Fuksa kungs, veselības problēmu dēļ diemžēl uzskata par nepieciešamu atkāpties no amata. Galvenais režisors Vilijs Šveisgūta kungs un saimniecības vadītājs Frīdrihs Volfgangs Krēslīna kungs pārņēmuši vadību un turpinās vadīt teātri [23].

Savukārt Baltijas Ziņas 1918. gada 20. / 7. novembrī raksta: *Rīgas 1. Pilsētas teātra direktors aizbraucis no Rīgas, kā vācu avīzes ziņo, ka tas “pārstrādājies”. Palikusē trupa turpina darbību uz savu roku tālāk [104].*

vispusīgi kompetenta vadība, jo vairāk tamdēļ, ka mūsu Opera saucas par *Latvju Operu* un ir uzskatāma kā plaša nacionāla organizācija un neprivātuņēmums.

T. Reiters.

J. Kuga.

J. Zālītis [77].

Jāzeps Vītola paraksts zem šī protesta nav atrodams. Iespējams, tas skaidrojams ar viņa atbalstu priekšsēdētāja Andreja Frīdenberga un priekšsēdētāja biedra Alberta Kvieša vadītās Latvju operas biedrības saimnieciskās valdes rīcībai; tomēr, pat ja tā nav, Vītola lēmums neparakstīt atlaistās Mūzikas padomes protestu nostatīja viņu opozīcijā spēcīgām mākslinieku personībām: Teodoram Reiteram, Jānim Kugam un Jānim Zālītim.

Šādā situācijā Jāzeps Vītols 1918./19. gada mijā iesniedza atlūgumu no direktora amata [108: 263], tomēr tas nenozīmē, ka sirmā profesora attiecības ar Latvju operu un topošo Latvijas Nacionālo operu būtu tik vienkārši izbeigušās.

Pētera Stučkas valdības periodā operas trupa turpināja sniegt izrādes. Tā laika afišu apskats liecina, ka parasti bijuši vairāki uzvedumi nedēļā:

- 5. janvārī – Vāgnera *Skrejošais holandietis*,
- 11. janvārī – Verdi *Traviata*,
- 12. janvārī – Guno *Fausts* un VII simfoniskais koncerts,
- 15. janvārī – Čaikovska *Jevgeņijs Oņegins*,
- 16. janvārī – *Traviata*,
- 18. janvārī – *Fausts*,
- 19. janvārī – t.s. Tautas koncerts ar simfoniskā orķestra un solistu līdzdalību,
- 21. janvārī – *Traviata*,
- 23. janvārī – *Skrejošais holandietis*,
- 25. janvārī – *Fausts*,
- 26. janvārī – *Jevgeņijs Oņegins* un Kamermūzikas matineja,
- 28. janvārī – *Traviata*,
- 30. janvārī – *Skrejošais holandietis* (t.s. Tautas izrāde; biļetes par puscenu),
- 1. februārī – *Fausts*,
- 2. februārī – II simfoniskais tautas koncerts un *Traviata*,
- 4. februārī – solistu koncerts,
- 6. februārī – *Jevgeņijs Oņegins* (Tautas izrāde),
- 8. februārī – *Traviata*,
- 11. februārī – *Pīķa dāma* (pirmizrāde); starp šim iestudējumam veltītajām atsauksmēm kā sevišķi interesantu var atzīmēt Romana Sutas rakstu „*Pīķa dāmas*” dekorācijas [95].

Trupa piedzīvoja dažādas pārmaiņas, kuras veicināja gan ekonomiska rakstura problēmas, gan jaunais ideoloģiskais konteksts. 1919. gada 11. janvārī *Ciņa* rubrikā *Latvju Opera* paziņo, ka *sadrupuši arī Latvju operas saimnieciskās ēkas pamati un bez atbalsta palikusī trupa nolemj darboties uz kooperatīviem pamatiem* [46]. 17. janvārī šajā pašā rubrikā publicēta informācija

par 19. janvārī jaunajās telpās – Rīgas pilsētas teātra ēkā – paredzēto *Skrejošā holandieša* izrādi (vēlāk tā pārcelta uz 23. janvāri) [47]. Jāpiebilst, ka šis teātris daļēji izdega 1919. gada sākumā. Skatītāju zāle gan nebija skarta.<sup>13</sup> Latvju operas pārcelšanās uz šo daudzcietušo ēku iespējams, tik gludi varēja notikt vienīgi tādēļ, ka Padomju Latvijas Izglītības komisariātā Andreja Upīša pakļautībā Mūzikas Apakšnodaļas vadītāja pienākumus

<sup>13</sup> Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejā aplūkojama 1919. gada 3. janvāra fotogrāfija ar teātra izdegušo apsidās daļu (topogrāfiskais apzīmējums *Nac. O. F 19/4*, inventāra nr. 51261).

# I. Pilfehtas teātri. (Teātra bulvārī.) Latvju Opera Beturdien, 23. janv. p. 7 w. Skrejošais holandeetis.

Sludinājums par Vāgnera operas *Skrejošais holandiešis* izrādi Rīgas pilsētas teātrī 1919. gada 23. janvārī (Uz priekšu, 1919, 22. janvāris).

veica plašajās telpās izteikti ieinteresētais Latvju operas diriģents Teodors Reiters.

Savukārt problēmas un estētiskās nostādnes, ar kurām operas institūcijai nācās saskarties proletariāta diktatūras apstākļos, ļauj apjaust *Cīņā* publicētā Ernesta Elka-Elksnīša recenzija par Latvju operas izrādīto *Traviatu* – jau pēc pārcelšanās uz tagadējās LNO telpām: *Ar tagadni šai operai nekāda sakara nav. Taisni otrādi: visa šī „augstāko aprindu” uzdzīve un izdzīve, viņas „drāmas un traģēdijas” mūsu tautas plašākām masām paliek svešas. Pat mūsu aktieri, sevišķi statisti, grūti iedabūnami šinī tīri buržuāziskā stilā, ja var tā teikt. Tā izskaidrojams, kāpēc „Traviatas” izrāde mūsu operā neattaisno pieliktās pūles. [...] Par tualetēm nemaz nerunāsim: Adas Benefeldes greznie kostīmi tikai pastiprina pārējo nabadzību un bezgaršību. [...] tagadējā publika, kuras mākslas slāpes neviens gan nenoliegs, vairs no tādām operām kā „Traviata” neaizraujas* [26]. Interesanti, ka šādu nepatikas iekrāsotu attieksmi – viedokli, ka *vecajam repertuāram, „Traviatām” un pat „Faustiēm”, drīz jānoiet no skatuves* – Apvienotās Latvijas Centrālās Izpildu komitejas sēdē paudis arī Andrejs Upītis [27].

Pēc pārcelšanās uz plašajām telpām bijušā Rīgas Pilsētas teātra ēkā trupa Teodora Reitera vadībā darbojās ar nosaukumu *Latvju opera* līdz pat 1919. gada februārim, kad ar oficiālu lēmumu ieguva *Padomju Latvijas operas* apzīmējumu: šis nosaukums vēsturiski gan uztverams tikai kā viens no vairākiem tā laika dokumentos un presē lietotajiem variantiem. Īslaicīgi (piemēram, avīzes *Uz priekšu* 18. februāra numurā) pavīd arī kurioza nosaukuma versija – *Padomju Latvju opera*. Savukārt rakstā *Strādnieku Teātris* 1919. gada 11. februārī pieteikta pavisam cita nosaukuma forma [28]. Uzmanību der pievērst vēl kādam apstāklim: spriežot pēc pieejamās informācijas, tagadējās LNO telpās sākotnēji bija paredzēts turpināt bijušā Rīgas Pilsētas (vācu) teātra darbības modeli,<sup>14</sup> izrādot uz šīs skatuves gan dramatiskā teātra, gan operas izrādes! *Šinīs dienās līdzšinējās izrādes izbeigsies*

<sup>14</sup> No vācu teātra laikiem visai ilgi tika saglabāts vecais gleznotais skatuves priekšsargs. Sk. 30. gadu foto Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejā (topogrāfiskais apzīmējums *Nac. O. F 19/13*, inventāra nr. 407.418). Svešo ietekmju klātesamība Latvju operas un vēlākās LNO darbībā atzīta arī anonīma autora rokrakstā *Latvju Operas nacionāli kulturālie un mākslas mērķi*, kas atrodams minētā muzeja fondā un vēsti par režisora Dmitrija Arbenjina ieguldījumu: *Un jāsaka, ka viņa lietpratīgā darbība varbūt priekš mūsu Operas izkopšanas skatuves mākslas ziņā ir tik pat lielas svētības, kā savā laikā cīhtautieša Rodes-Ebelinga darbība uz latviešu drāmas skatuves* [53: 8].



uzveda arī 7. jūnijā [66] – vēlāk, 2. decembrī, savas gaitas ar šo iestudējumu oficiāli uzsāka tagadējā Latvijas Nacionālā opera.

Trupa ar nosaukumu *Latvju opera* (vai *Latvju Opera*) turpināja saistīt publikas uzmanību līdz pat 1919. gada augustam. *Latvijas Sargs* vēl pat šī mēneša 7. datumā, piesakot Reitera diriģēto programmu ar Aleksandra Skrjabina Otro simfoniju, Pētera Čaikovska *Frančesku da Rimini* un dažādu komponistu solodziesmām, raksta: *1. Pilsētas Teātrī [...] Latvju operas orķestra benefices koncerts* [70].

Latvju operu 1918. gada decembrī atstājušais Jāzeps Vītols direktora posteni ieņēmis nebūt ne līdz šīs institūcijas pastāvēšanas beigu posmam, kā viņam to gribējies interpretēt savā atmiņu vēstījumā: respektīvi, viņš noteikti gribējis būt operas direktors *līdz uzvarošām beigām*, bet praktiski tomēr nav varējis šādu stāvokli panākt. *Vienu lietu J. Vītols savās atmiņās nemin – proti, ka viņš 1919. g. jūlijā, pēc Pagaidu valdības atgriešanās, ir atkal operas pagaidu direktors. Grūti saprast, kāpēc viņš pēc pirmās neveiksmīgās debijas šo amatu uzņēmies, atzīmē Uldis Siliņš* [83: 30]. Šis pats autors komentārā par 1919. gada Vītola vēstulēm raksta: *Padomju valdība ar Andreja Upīša gādību izdara vismaz vienu labu darbu – atsavina Rīgas 1. Vācu teātra namu, vēlāko Nacionālo operu, kas vāciešu rokās vairs neatgriezās* [83: 30]. Vēsturiskās patiesības labad gan jāpiebilst, ka pēc Stučkas valdības krišanas Reitera vadītā Latvju opera no jauna juridiski zaudēja mājvietu, jauniegūtās telpas bijušajā Pilsētas vācu teātrī, jo šī teātra mākslinieciskā institūcija no pirmspadomju tiesību viedokļa atradās Lielās Ģildes pārvaldījumā, respektīvi, vēl aizvien turpināja būt vāciešu rokās! Sarežģītās situācijas dēļ un nolūkā saglabāt trupas vienotību tā 1919. gada vasarā tika piekomandēta pulkveža Baloža 1. Latviešu Brigādei jeb vēlākajai 1. Kurzemes divīzijai – piemēram, armijas izdevums *Latvijas Sargs* 1919. gada 6. augustā ziņo par 1. Kurzemes Divīzijas (Latvju operas) kora mēģinājumu [73]. Varbūt tieši šīs militārās pakļautības dēļ *Latvijas Sargs* 1919. gada 2. augustā publicējis Jāzepa Vītola tekstu *Mūsu opera*:

*Cerības uz operas pāriešanu Valdības rokās nepiepildās [...]. Avoti, no kuriem smēla Operas Sabiedrība, izsīkuši; dekorācijas, bibliotēka, kostīmi – viss tas draud krist kodēm par laupījumu. [...] Pārtraucot operas darbību, lai arī tikai uz īsu laiku, riskējam pārāk daudz: riskējam palikt pavisam bez operas, bez operas tanī acumirkli, kad drīkstējum to nosaukt par nacionālu, kad tiek pielikta beidzamā roka pie pirmās latviešu partitūras. Riskējam zaudēt savu nacionālu operu! [...] Kauns, kauns mums, ja mūsu pārle zaudētu savu mirdzumu* [109].

Kā *Latvijas Sargs* desmit dienas vēlāk ziņo, Vītola raizes par operas likteni izraisījušas atbalsi Latvijas armijas kareivju vidū. To apliecina šī laikraksta 12. augusta publikācija: *Armija jūt līdz. [...] Izdzirduši par līdzekļu trūkumu Latvju Operai, kareivoji ar sevišķu uzcītību vāc savā starpā līdzekļus, ziedodami prāvas summas latvju tautas dailes labā* [74].

Tomēr īpaši interesants šis emocionālais raksts kļūst tā laika notikumu kontekstā. 1919. gada 25. jūlijā presē parādās teksts *Latvju Opera un Konservatorija* ar visai kuriozu Vītola komandas piedāvājumu:



būs gals. Es atsakos, un ministrs runā ar mani, it kā viss būtu vislabākā kārtībā [83: 60].

*Kad opera sāksies, kas to lai zin? Gan neesmu un laikam nebūšu nekāds direktors, bet, spriežot pēc līdzšinējā gausā tempa, jādomā, ka jaunais pilnvs. [pilnvarnieks] tik drīz vēl netiks aparātā. Vēl neviens līgums nav noslēgts. Jozuus tup Piebalgā, pat budžets vēl nav apstiprināts. Kādas nedēļas gan vēl paies. [...] Nupat no manis aizgāja Kalniņš, tas bija atsaukts līdzvārit šejienes putru. Viņš man stāstīja interesantas lietas; p. p. [par piemēru], ka tie divi fox-terrieri<sup>19</sup> mani cietīšot katrā vietā, bet tikai ne pie operas. Jo mazāk es Jums varu par to operu stāstīt, bet jo vairāk redzams, ka operas sākums atbīdīts uz nenoteiktu laiku, jo tur nekas vēl nav pat tuvu pie izkārtošanas [83: 61–62].*

*Stāvoklis vēl nav pilnīgi noskaidrojies, budžets vēl nav apstiprināts, angažmenti vēl nav uzsākti, pat daži no galvenajiem darbiniekiem vēl nav atbraukuši, bet aina var drīz mainīties, un tad tomēr būtu labi, ja Jūs tuvumā [83: 63].*

*Dauzoz apkārt pa audiencēm, sēdēm un apspriedēm, tieku ar katru dienu ar vairāk cilvēkiem matos (acumirkli iet diokauja starp manīm un Erdmani [Zamuēlu Erdmani], kuru negribu laist operā atpakaļ, bet viņš ar Reitera palīdzību acimredzot uzvarēs) un nolādu ar katru dienu vairāk savu likteni un savu eksistenci [83: 64].*

*Kāda brošūra, kas veltīta LNO darbības pirmajai desmitgadei, tiek iesākta ar atskatu uz 1919. gada vasaras un rudens notikumiem: Mūzikas kolēģija pie izglītības ministrijas izvēlēja par Latvijas Nacionālās operas pagaidu direktoru J. Zālīti un par pagaidu administratoru Z. Erdmani, kuriem uzdeva steidzīgi organizēt operas darbu. Minētās personas savās apspriedēs uzaicināja T. Reiteru, R. Bērziņu, P. Šūbertu, Ā. Kaktiņu, P. Saksu, J. Kugu, Albertu Bērziņu, Čiganovu un Freidenfeldu kā speciālistus [45: 3]. Bijušā Latvju operas direktora Vītola un viņa jauno oponentu cīņas iznākums tālaika preseī tomēr bija skaidri zināms jau 1919. gada augusta pirmajā pusē:*

*Latvju Operas pārņemšana Izglītības Ministrijas Mākslas Departamenta pārziņā, kā LPB ziņo, uzskatāma par izšķirtu lietu. Šinīs dienās pie Izglītības Ministra ieradās delegācija no jauno mākslinieku grupas (Reitera, Kugas un Zālīša) un vienojās principā par Operas pārvaldes sastādīšanu, ievērojot vienādā mērā priekšstāvju no jaunāko un vecāko mākslinieku grupām [52].*

*Augusta vidū prese vēl arvien turpināja apcerēt operas institūcijas materiālās pastāvēšanas un telpu jautājumu: Mums, latviešiem, no privātas puses nebij gaidāms pabalsts, un tāpēc vienīgais ceļš bij – griezties pie Valdības un lūgt palīdzību. [...] Ja neizdotos saistīt orķestra māksliniekus un dziedātājus – solistus, tad viņi, robežai atveroties, izklistu, un grūti nāktos viņus no jauna pulcināt. [...] Operas eksistence prasa pienācīgas telpas, par kādām var atzīt tikai 1. Pilsētas Teātri. Par to ved sarunas ar Ģildi. Ja nebūs iespējams dabūt 1. Pilsētas teātri, tad Opera nīkuļos. [...] Bijušā vācu teātra dekorācijas ir ugunsgrēkā visas gājušas bojā, kostīmi mums neder. No vietējiem tirgotājiem materiāli, viņu dārdzības dēļ, nebūs pērkami, pēc viņiem būs jābrauc uz ārzemēm [15]. Beigu beigās latviešu trupa panāca savu un pilnībā pārņēma tagadējo LNO ēku, kaut gan dažiem vācbaltiešiem ar to bija visai grūti samierināties: Par Baltijas kultūrdzīves bojā iešanu raksta pazīstamais „Mēmeles dampkuģis”*

<sup>18</sup> Lolita Fūrmane raksta: Pēterburgas inteliģents Dmitrijs Arbeņins, kurš kā mākslinieks bija audzis un izglītojis Marijas teātra itāliešu dziedātāju iespaidā (1934. gadā Rīgā krievu valodā iznāca viņa sarakstītā grāmata „Balss nostādīšana” [Postanovka golosa]), kas pamatojas uz ievērojamo Boloņas dziedāšanas skolu), lielā mērā izveidoja Latvju operas ansambli, iezīmēja teātra kā mākslas institūta kontūras [30: 112].

<sup>19</sup> Ar foksterjeriem Jāzeps Vītols visdrīzāk domājis Teodoru Reiteru un Jāni Zālīti, Latvju operas aktivistus, kuri augusta pirmajā pusē vizitē pie Izglītības ministra panāca sev labvēlīgu operas pārvaldes sastāvu: Latvijas Nacionālā opera darbību uzsāka 1919. gada 2. decembrī jau bez Jāzepa Vītola līdzdarbošanās. LNO pirmajā direkcijā ietilpa Jānis Zālītis, Alfrēds Kalniņš un galvenais diriģents (līdz 1925) Teodors Reiters. Jāzepam Vitolam ar Teodoru Reiteru un Jāni Zālīti vēl 20. gadsimta 20. gadu sākumā bijušas visai saspīlētas attiecības – to apliecina kādas 1921. gada 21. aprīlī tapušas Vītola vēstules tonis: Rakstīt par “dzīvi” man rieb; ka rīdzinieki – opera – neatrod par iespējamu atdot Glazunovam orķestri un telpas vienam koncertam; ka bagātās sievas vīrs Reiters patiesi pratis saņemt no valdības 100 000 izglītības ceļojumam uz Parīzi; kā Zālītis ar vārdiem sāta Jozuusu uz dziesmu svētkiem Somijā, bet balsojot nodod savu balsi Reiteram; [...]; ka es – jā, ko tad es daru? [83: 111]

<sup>20</sup> *Latvijas Sargs* 1919. gada 11. septembrī informē par Latvijas Konservatorijas pedagoģiskās padomes pirmo sēdi, kas notikusi 9. septembrī [37]. Jāzepa Vītola rakstu par 1918./1919. gada notikumiem un Konservatorijas dibināšanu sk. izdevumā *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* [106].

<sup>21</sup> [...] recenzenta nepatika pret visu novatorisko vērsās būtībā pret ļoti dažādiem mūzikas virzieniem, kam kopīgs bija viens – neatbilstība tradīcijām, atzīmē Vija Muške [58: 24]. Vītola recenzijās kritizēto autoru lokam piederēja Rihards Štrauss, Makss Rēgers, franču impresionisti, vēlainais Aleksandrs Skrjabinš, Sergejs Prokofjevs, Igors Stravinskis, Antonīns Dvoržāks, Žans Sibēliuss, Gustavs Mālers un Arnolds Šenbergs.

<sup>22</sup> Nav pārlicības, ka Jāzeps Vītols, ņemot vērā viņa rakstura īpašības, būtu spējis ilgstoši noturēties operas institūcijas vadībā, kam nepieciešama īpaša izveicība un manevrēšanas spējas. 1921. gada 25. aprīļa vēstulē Annijai Vitolai komponists raksta: *Tāds kā es nevar mūžu noturēties nevienā direktora vietā, priekš tam man trūkst tā politiskā ādēre, kuras gudrība: tu gribi tikt vaļā no taviem ienaidniekiem? Pataisi tos par saviem draugiem. Es reiz teicu kādam savam kolēģim: Pack schlägt sich. Pack verträgt sich. Ich bin kein Pack.* [Pabiras plūcas. Pabiras salīgst. Es neesmu pabira.] *Un tamdēļ man var labi klāties šinī pasaulē tikai tad, kad man nav ne jāpaveļ, ne jāsaņem pavēles. Bet kā lai tiek tādā izcilus stāvoklī?* [83: 117]

30

no 9. aug. sekojošo: [...] *Uzticības padome (pazīstamais „Vertraungsrat’s,” ref.) vērsās pret šiem uzbrukumiem un nodomā, ja vajadzīgs, griezties pie Sabiedroto misijām ar lūgumu, lai viņas darītu galu latviešu laupīšanas kārēm. [...] Baltijas vāciešu kultūras un mākslas templis – 1. Rīgas Pilsētas teātris, kas pēc kontrakta pieder līdz 1926. g. vācu-baltiem, arī tagad no latviešiem tiek piesavināts. Vēl zemē palikušiem baltiem trūkst līdzekļu, lai būtu iespējams teātra darbību turpināt vācu valodā* [68].

Jāzepam Vitolam vairs neatlika daudz laika skumjām par atstumšanu no LNO direkcijas un par dažu laikabiedru neslēptajām antipātiju izpausmēm. Jau 1919. gada 9. septembrī notika Latvijas Konservatorijas pedagoģiskās padomes pirmā sēde,<sup>20</sup> kārtējais nepieciešamais pakāpiens viņa mūža lolojuma – Latvijas Konservatorijas – attīstības ceļā. Nav zināms un ir pat veltīgi minēt, kā būtu attīstījusies Latvijas Nacionālā opera, ja par tās direktoru 1919. gadā būtu iecelts Jāzeps Vītols. Kā mūzikas kritiķis viņš asi vērsies pret publikas iemīļoto un līdz ar to teātrim potenciāli ienesīgo verisma virzienu [58: 72–73]; taču, neraugoties uz šīm antipātijām,<sup>21</sup> kas plašākā laika perspektīvā būtu traucējušas ilgstoši un pilnvērtīgi pildīt operas direktora pienākumus,<sup>22</sup> var piekrist Sofijas Vēriņas rakstītajam par Vītola lomu Latvju operas vadībā viņam atvēlētajā laikposmā: *Un, kaut arī Vītols agri no direktora posteņa aizgāja, viņš paspēja ievirzīt šo sarežģīto muzikālās mākslas nozarojumu plašā, dziļā gultnē* [105: 118]. Profesora Jāzepa Vītola atvērtā lapaspuse latviešu operas vēsturē slēpj vēl daudzus interesantus ierakstus, kuru atšifrējums un izvērsums pelnījis iekļāvumu nākotnē veicamo pētījumu sarakstā.

Jāzepam Vitolam 20. gadu sākumā neatlika nekas cits kā cīnīties ar opozīciju Konservatorijā un ārpus tās sienām. Zīmīgi, ka Jānis Zālītis un Teodors Reiters netika piesaistīti Konservatorijai, kaut gan viņu profesionālās kvalitātes būtu bijis nenoliedzams ieguvums jaunās augstskolas līmeņa kaldināšanai (attiecības ar Jāni Zālīti normalizējās 1923. gada decembrī, kad dibināta Latvju Skaņražu kopa). Tikpat zīmīgi, ka viens no galvenajiem Vītola oponentiem 20. gadu pirmajā pusē Konservatorijā, pianists Pauls Šūberts, kļuva par Reitera vadītās LNO otrās direkcijas loceklis.

Kādēļ šeit lietots vārds *zīmīgi*? Subjektīvs situācijas rezumējums: Jāzeps Vītols ir ne tikai izcilis latviešu komponists un latviešu kompozīcijas skolas pamatlicējs. Citētie materiāli liecina, ka Vītols psiholoģiski pārstāvējis tā saucamo varas cilvēka tipu, kuram svarīga bijusi ietekmes noturēšana un tās paplašināšana gan Konservatorijā (pat uz augstskolas Satversmes izmaiņu rēķina), gan arī pildot Latvju skaņražu kopas, Latviešu Dziesmu svētku biedrības un LPSR Komponistu savienības orgkomitejas priekšsēža pienākumus.

Tā nenoliedzami ir laime, ka Jāzeps Vītols 1918. gadā tika uzaicināts par Latvju operas direktoru, jo viņa atpazīstamība un reputācija latviešu sabiedrībā nodrošināja jaundzimušajai institūcijai publikas intereses un labvēlīgas uzticēšanās kredītu. Arī tā ir laime, ka Jāzeps Vītols 1919. gadā vienlaikus ar Konservatorijas rektora amatu neieguva Latvijas Nacionālās



operas direktora krēslu, lai cik ļoti viņam to būtu gribējies. Ņemot vērā Vītola spējas, viņa raksturu, simpātijas un antipātijas, var izteikt pieņēmumu, ka latviešu mūzikas patriarhs visai ātri būtu pārvērties par latviešu mūzikas oligarhu, ja iecerētā pilnīgā varas koncentrācija tobrīd būtu izdevusies. Analogi gadījumi mākslas vēsturē, piemēram, Džovanni Batistas Lulli iegūtais operas monopols 17. gadsimta Francijas mūzikas dzīvē, rāda, ka ilgstoša varas grožu turēšana vienās rokās tomēr nav veselīga, jo bremzē mākslas brīvu attīstību. 20. gadsimta 20. gadu sākumā Latvijas Nacionālā opera bija vienīgā vērā ņemamā mūzikas institūcija Latvijā, kurā savas spējas varēja pierādīt Vītola esošie un potenciālie oponenti: arī daži no tiem, kuriem 1919. gada 16. augusta vēstulē Vītols velta apzīmējumus „*jaunstrāvoņnieku*” lēģeris un *progresistu grupa* [83: 56]. Pakāpeniski situācija mainījās Vītolam par labu, jo LNO starpkaru perioda direktoru virknē<sup>23</sup> pienākumus ar laiku sāka pildīt vairākas viņam izteikti lojālas personības.

Ieskats Latvju operas un Latvijas Nacionālās operas pastāvēšanas vēsturē liecina, ka Jāzepa Vītola ietais ceļš ne vienmēr bijis taisns un rozēm kaisīts. Tomēr šī latviešu mūzikas klasiķa personība nenoliedzami bijusi viena no Latvju operas tapšanas garantijām – šos vēsturiskos nopelnus komponistam arī mūsdienās nevar atņemt neviens no viņa kritiķiem un neviens no meistara darbības kļūdu centīgajiem izgaismotājiem.

## PIELIKUMS

### 1. PRESES LIECĪBAS PAR ATSEVIŠĶIEM LATVIEŠU OPERAS (P. JURJĀNA TRUPAS) IESTUDĒJUMIEM

DŽUZEPE VERDI, *TRAVIATA* (pirmizrāde 1918. gada 31. / 18. janvārī)

*Pirmā Latviešu operu izrāde* [...] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 1. februāris / 19. janvāris:

*Pirmā latviešu operu izrāde šai sezonā vakar otrā pilsētas teātrī izdevās teicami. Verdi opera „Traviata” gan latviešu publikai jau sen pazīstama un daudzkārt dzirdēta, tomēr vakarējais izpārdotais nams liecināja, ka tā savu pievilksanas spēku nav zaudējuse.*

JOHANS ŠTRAUSS, *SIKSPĀRNIS* (pirmizrāde 1918. gada 22. / 9. februārī)

**Straumes Jānis.** *Latviešu opera* [J. Štrausa *Sikspārnis*] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 9. marts / 24. februāris:

*Otrā pilsētas teātrī vakar izrādīja Štrausa 3 cēlienu opereti „Sikspārnis” jau vairākreizējā atkārtojumā. Diemžēl izrāde bija vāji apmeklēta, kas visai jānožēlo, sevišķi tāpēc, ka tā bija labi sagatavota un noritēja gludi un ar vajadzīgo straujumu, atstādama tādējādi patīkamu iespaidu. Lugas gaitu bija noteikuse Ada Benefelde, kura arī no operetes dziedāšanas partiju izpildītājiem kā „Rozalinda” izpelnījās lielākos laurus. Jāpriecājas, ka no dāmas rokas sastapām ar lietprašanu*

<sup>23</sup> **Jānis Zālītis** (1884–1943): direktors no 1919. gada decembra līdz 1922. gada 1. aprīlim; arī viņu kontrolējošais **Alfrēds Kalniņš** (1879–1951), Izglītības ministrijas pārstāvis direktijā no 1919. gada decembra līdz 1921. gada 27. aprīlim, kad viņu šajā amatā nomaina **Jānis Brigaders** (1856–1936) līdz 1922. gada 1. aprīlim. **Teodors Reiters** (1884–1956): galvenais direktors no 1922. gada 1. aprīļa līdz 1926. gada 6. martam. Direktori no 1922. gada 1. aprīļa: **Jānis Mediņš** (1890–1966) un **Alberts Kviesis** (1881–1944), pēc tam, no 1925. gada 1. aprīļa līdz 1926. gada 6. martam, **Pauls Šūberts** (1884–1945) un **Alfrēds Kalniņš**. **Ansī Gulbis** (1873–1936): galvenais direktors no 1926. gada 6. marta līdz 1927. gada 1. jūnijam. Direktoru pienākumus pilda **Pēteris Pauls Jozuus** (1873–1937; direktors līdz 1927. gada 1. jūnijam) un **Jānis Zālītis** (direktors līdz 1927. gada 1. septembrim). **Pēteris Pauls Jozuus**: galvenā direktora vietas izpildītājs no 1927. gada 1. jūnija līdz minētā gada 1. septembrim, kad top par direktoru (bez papildus direktoriem) līdz 1929. gada 13. aprīlim. **Alberts Prande** (1893–1957): direktora vietas izpildītājs no 1929. gada 13. aprīļa līdz 1931. gada 12. februārim. **Teodors Reiters**: direktors no 1931. gada 13. februāra līdz 1933./34. gada sezonas beigām. **Nikolajs Vanadžiņš** (1892–1978): direktors no 1934. gada 10. augusta līdz 1935./36. gada sezonas beigām. **Jēkabs Poruks** (1895–1963): direktors no 1936. /37. gada sezonas sākuma līdz 1939. /40. gada sezonas beigām.

ierīkotu un noskaņotu gaitas iekārtojumu. Operetē bija viscauri atzīmējama veikla spēle, ar kuru sevišķi izrādījās Jānis Ēķis, Rodrigo Kalniņš, Ludvigs Lau's un no dāmām Lizete Iesmiņa-Miķelsone un Otilija Vanaga. [...] Ansambļis rādīja rūpīgu iestudējumu, orķestris Jurjānu Pāvula vadībā izpildīja savu uzdevumu diezgan labi, kas tagadējos apstākļos pelna sevišķu ievērību; tikai vietām varēja pavadījumi būt klusāki, sevišķi pirmās vijoles.

FERENCŠ LEHĀRS, JAUTRĀ ATRAITNE (pirmizrāde 1918. gada 15. / 2. martā)

-is. *Rīgas Latviešu teātrī* [informācija dienu pirms pirmizrādes] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 14. / 1. marts:

[...] ņem dalību visi teātra operas, kā arī pa daļai drāmas spēki un balets.

**Straumes Jānis. Latviešu opera** [F. Lehāra *Jautrā atraitne*] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 16. / 3. marts:

Grizetes – deļotājas visai elektrizēja publiku, muzikāli vērtīgākie kori – sevišķi cēliena beigās – atstāja vajadzīgo brašumu. Orķestris Pāvula Jurjāna kga vadībā izpildīja savu uzdevumu labi. Inscenējums bija spīdošs. [...] Apmeklēts bija vidēji.

32

RŪDOLFS DELLINGERS, DONS CĒZARS (pirmizrāde 1918. gada 22. / 9. martā)

**Straumes Jānis. Latviešu opera** [R. Dellingera *Dons Cēzars*] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 23. / 10. marts:

Vakar izrādīja Dillingera 3 cēlienu opereti „Dons Cēzars”, kura no šinī sezonā izrādītām operetēm stādāma pirmajā vietā tiklab formas, kā satura ziņā. [...] Režija, kura šoreiz atradās Ēķa ziņā, bija diezgan rūpīgi gādājusī par operetes gaitas noteikšanu. Maza piezīme tikai par otrā cēliena beigām, kur Dons Cēzars noņem savu mūka masku: tur vēlams apkārtējo falkonjeru starpā lielāks uztraukums, brīnēšanās.

JOHANS ŠTRAUSS, ČIGĀNU BARONS (pirmizrāde 1918. gada 26. / 13. aprīlī)

„Latviešu operas” izrādes [...] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 11. aprīlis / 29. marts:

„Latviešu operas” izrādes ziemas sezonu slēdzot tika pārtrauktas, bet tā kā liela daļa spēku, kā solisti tā koristi, kas ņēma šajās izrādēs dalību, tagad palikuši bez darba un maizes, tad viņi nodomājuši sarīkot izrādes uz savu risku, cerēdami, ka publika ievēros viņu grūto stāvokli un izrādi kuplā skaitā apmeklēs. [...] Operas vadība atronas mūsu dziedātājas Adas Benefeldes rokās. Orķestri vadīs brīvomākslinieks P. Jurjāns, kura spējas jau zinām.

**Straumes Jānis.** *Latviešu opera* [J. Štrausa Čigānu barons] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 27. / 14. aprīlis:

*Starp operetu komponistiem arī Štrauss ieņem vienu no pirmajām vietām. Netik vien iecienītais valšu stils, bet jauki izdevušies motīvi padara šo opereti tikamu. [...] Saprotams, ka Ada Benefelde citus apēnoja, kā vienmēr skaisti dziedādama „Safijas” partiju. Viņas augstā, reti tīrā un jūtu pilnā balss var sacensties ar dažu labu lielu skatuvojņu dziedātāju. [...] Bet arī citi spēki turējās tādos apmēros, kādos tiem balss materiāls. [...] Kori izpildīja savu uzdevumu labi, spīrgti dziedādami. [...] Publika uzņēma izrādi, skaļi aplaudēdama.*

## 2. PRESES LIECĪBAS PAR LATVJU OPERAS ATKLĀŠANAS KONCERTU UN ATSEVIŠĶIEM IESTUDĒJUMIEM (CITĀTI UN AVOTU NORĀDES)

ATKLĀŠANAS KONCERTS 1918. GADA 15. / 2. septembrī

**K. Sk. [Kārlis Skalbe].** *Latvju Operas atklāšana Rīgā* // Jaunā Latvija. 1918, 6. nr., 413.–414. lpp.:

*Mums ir vajadzīga gaita, lidojums! Ir tā, it kā mums vajadzētu rakt Daugavu savai gara dzīvei, lai sevī neapsīkst tās tērces un strauti, kuri sakrāj valgumu no dzimtenes ežmalēm. Par to gan būs domājis arī Latvju Operas nodibinātājs A. Frīdenbergs. [...] „Un tomēr, vai tu nemanīji šai publikā zināmu trulumu?“, es dzirdu, kad koncerts ir galā. Ko gan uzmanīgām acīm var apslēpt šī publika, kura nāk no Augusta Saraka kuplejām un slaveno brāļu Epmaku gaisa lidojumiem? Saldais dvēseles lidojums viņai vēl diezgan svešs. Es tomēr nevaru viņu nosodīt. Man top žēl šās tautas, kura liktena naktī zaudējusi savu garu. Viņa tomēr aizgāja mājās ar laimīgu nojausmu, ka viņa to atradusi. Rīga atkal elpo un dzīvo.*

Par atklāšanas koncertu sk. arī šādus rakstus:

Comer [=Jānis Cīrulis]. *Latvju Operas nodomi un pirmās gaitas* // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 14. / 1. septembris • Straumes Jānis. *Latvju Operas atklāšanas koncerts* [...] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 16. / 3. septembris.

RIHARDS VĀGNERS, *SKREJOŠAIS HOLANDIETIS* (pirmizrāde 1918. gada 15. / 2. oktobrī)

**K. Sk. [Kārlis Skalbe].** *Latvju Opera* // Jaunā Latvija. 1918, 7. nr., 497.–498. lpp.:

*Latvju Opera šinī gadā ir bijusi tā, kas sasniegusi augstāko līmeni mākslā. Ar pašu pirmo izrādi – Riharda Vāgnera „Skrejošo Holandieti” viņa ir ieņēmusi noteicošo stāvokli mūsu mākslas dzīvē un katrai tēlojošai mākslai, kas pa kara laiku ir panīkususi vai aizmigusi, ir jācenšas tikt uz šā līmeņa, citādi viņa ir neglābjami pazudusi. Rīgas Latviešu teātris ir jau nozudis, kaut gan izrādes vēl notiek. Opera ir izdzēsusi viņu no atmiņas un teātra namu sauc tikai par „Operas namu”. Lat-*

vju Opera ir nostādījusi otrā vietā kādreiz spīdošo vācu operu, kura, kā paredzams, izbeigsies, un kas būs redzējis vācu operu viņas labākās dienās, tam būs jāatzīst, ka kopēja noskaņojuma ziņā „Latvju Opera” būs par viņu pārāka. [...] Ja „Skrejošā Holandieša” otrā cēlienā Kuga nebūtu devis to norvēģu istabas dekorāciju, kurai līdz pat jūras bezgalībai aiz loga skan cauri silta un tīra mājas gaisma, nezīn vai tad arī vērpēju korī būtu sasniegts tas apburoši tīrais skaņu lējums, kurš tek kā kausēts stikls.

**Carl Waack. Lettische Oper** (Karls Vāks. Latviešu opera) // Rigasche Zeitung. 1918, 16. Oktober:

*Aber mit voller Anerkennung darf es ausgesprochen werden, daß die schwierige Aufgabe nach musikalischer Richtung hin von seiten der Beteiligten mit sichtlicher Hingebung und Arbeitsfreudigkeit gelöst worden ist. [...] Die Regie muß noch mehr darauf bedacht sein, die szenischen Vorgänge aus dem Geist des Dramas heraus zu schaffen, so manches Mißverständnis könnte leicht beseitigt werden, wenn in der Gebärdensprache des Einzelnen und in den Gruppenbewegungen das „Opernhafte” nicht zu stark in den Vordergrund gerückt würde.*

Tulkojumā: Taču ar pilnu atzinību jākonstatē, ka mūzikas ziņā grūto uzdevumu dalībnieki atrisinājuši ar acīmredzamu atdevi un darba prieku. Režijai vēl vairāk jācenšas, lai skatuviskās norises izrietētu no drāmas gara, tas ļautu viegli novērst dažu pārpratumu, lai atsevišķu personāžu žestu valodā un grupu kustībās „operiskais” pārāk neizvirzītos priekšplānā.

**Jānis Sudrabkalns. „Skrejošais Holandietis” Latvju Operā** // Taurētājs. 1918, 7./8. nr., 405.–407. lpp.:

*Var ar gandarījumu atzīmēt, ka atjaunotās Latvju Operas atklāšanai izredzēts Vāgners un ne „melodiskais Verdi” vai „dramatiskais šansonists Guno”. “Skrejošā Holandieša” pirmizrādē, tāpat kā visur kur, gan arī var atrast vielu negatīviem pārsapņiem un nokritizējumiem, un to starpā būs arī pamatoti. [...] “Holandieša” izrādē tādēļ brīžiem varēja likties, ka te darīšana ar dziedošām statujām, un ne ar vāgneriskiem personāžiem. [...] Nekas no aktuālās vērtību pārvērtības, no moderniem ideju uzplūdiem glezniecībā šai izvedumā nav saņemams; Kuga ir palicis sev uzticīgs, pieturēdamies pie “Мур Искыцмеа” (Golovina, Rēriha, Korovina) principiem. [...] Pate izrādē tika ievadīta ar atsevišķu [Jāņa Zālīša] priekšlasījumu, kurš klausītājus visai īpatnējā un pievilcīgā kārtā ieveda Vāgnera muzikālo ideju un viņu izbūves pasaulē.*

Sk. arī rakstus:

A. B. [Arturs Bērziņš]. *Latviešu Operas atklāšana* [R. Vāgnera *Skrejošais holandietis*] // Līdums. 1918, 20. oktobris • *Pirmā pilnīgā latvju operas izrādē* // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 16. / 3. oktobris • -s. „*Skrejošais Holandietis*” uz latviešu skatuves // Baltijas Ziņas. 1918, 12. oktobris / 29. septembris • Slt- [Zeltmatis]. *Latvju Operas atklāšana* // Baltijas Ziņas. 1918, 16. /

3. oktobris • Nikolajs Alunāns. *Latvju operas atklāšanas izrāde* [...] // Baltijas Ziņas. 1918, 16. / 3. oktobris. • Nikolajs Alunāns. *Latvju opera* [R. Vāgnera *Skrejošais holandiešis*] // Baltijas Ziņas. 1918, 17. / 4. oktobris • Nikolajs Alunāns. *Latvju Opera* [R. Vāgnera *Skrejošais holandiešis*] // Baltijas Ziņas. 1918, 21. / 8. oktobris • S. *Svinīga izrāde* [R. Vāgnera *Skrejošais holandiešis*] // Baltijas Ziņas. 1918, 21. / 8. novembris • A. Br. *Rīgas Latviešu Opera* [R. Vāgnera *Skrejošais holandiešis*] // Dzimtenes Ziņas. 1918, 6. novembris • Elds [Ernests Elks-Elksnītis]. *Latvju Opera* [R. Vāgnera *Skrejošais holandiešis*] // Cīņa. 1919, 22. janvāris.

PĒTERIS ČAIKOVSKIS, JEVGEŅIJS OŅEGINS (pirmizrāde 1918. gada 9. novembrī / 27. oktobrī)

**Arimondi. Čaikovska „Oņegina” pirmizrāde** // Baltijas Ziņas. 1918, 12. novembris / 30. oktobris:

*Puškina titāniskās radītāja spējas, ietērtas Čaikovska skumjajā lirikā, aizkustina visus un arovienu atstās iespaidu tiem, kuri saprot krievu dvēseli. Šīs īpašības trūkst rietumniekiem, tāpēc arī mēģinājumi, “Oņeginam” sagādāt paliekamu vietu uz vācu, ungāru un itāliešu skatuveņiem, vienumēr palikuši bez sekmēm. Krievijā opera ieguvis tādu popularitāti, ka āriju teksti kļuvoši par tautas sentenzēm. [...] Tīri vai neizsmelamās partitūras bagātības Latviešu Operā bija drošās rokās. Diriģents un orķestris ar pastāvīgu uzmanību un sirsnību nodziļinājās savā uzdevumā. Mūžīgās tempa maiņas un ritmiski visai sarežģītie locījumi pastāvīgi cieši nodarbina sirdi un saprašu. Diriģents Reiters bij saprātīgs, suverēns vadītājs, kurš mazos asumus, kādi pirmizrādes svelošajā skubā neizbēgami, vēlāk vēl zinās mīkstināt. Viņa tik bieži pierādītā gaume un intuīcija mums par to galvo. Apbrīnojama ir drošība, kura izplūst no viņa, un nešaubība, kura raksturo visu viņa rīcību. Kā režisors arī šoreiz programmā parakstījies D. Arbenjins. Tā sīkumos, kā masu rīcībā viņš rāda vienlīdzīgu veiklību un atrod daudz glītus, asprātīgus vilcienus, kuriem visai možs, atdzīvoinošs iespaids. – Gluži Puškina garā ir, ka pār visu balles sabiedrību pie Larinas valda viegli satirizētāja noskaņa.*

Sk. arī rakstus:

A. B. [Arturs Bērziņš]. „*Jevgeņijs Oņegins*” *Latvju Operā* // Līdums. 1918, 15. novembris • Alfrēds Ozoliņš. *Latvju Opera* [P. Čaikovska *Jevgeņijs Oņegins*] // Līdums. 1918, 3. decembris • Alfrēds Ozoliņš. *Latvju Opera* [Tatjanas lomā Olga Pļavniece] // Līdums. 1918, 14. decembris • -is. *Jevgeņija Oņegina*, P. Čaikovska 3 cēlienu lirisku skatu izrādes ārējā ietērpā pirmizrādē // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 11. novembris / 29. oktobris • Nikolajs Alunāns. *Latvju opera* [P. Čaikovska *Jevgeņijs Oņegins*] // Jaunais Vārds. 1918, 17. decembris • Arimondi. *Latvju Opera* [P. Čaikovska *Jevgeņijs Oņegins*] // Baltijas Ziņas. 1918, 20. / 7. novembris • Arimondi. *Latvju Opera* [par debitantiem P. Čaikovska operā *Jevgeņijs*

Oņegins] // Baltijas Ziņas. 1918, 5. decembris / 22. novembris • Arimondi. *Latvju Opera* [par Olgu Pļavnieci Tatjanas lomā] // Baltijas Ziņas. 1918, 16. / 3. decembris.

ŠARLS GUNO, *FAUSTS* (pirmizrāde 1918. gada 10. decembrī / 27. novembrī)

**Marija Gubene.** "*Fausta*" pirmizrāde // Jaunākās Ziņas. 1918, 12. decembris:

*Opera tika izpildīta ar parastiem saīsinājumiem – arī tā viņa pilda veselu garu vakaru – un dažiem vairāk vai mazāk izdevīgiem jauninājumiem. [...] Pie skaistā kopiespaida liels nopelns Ku g a s zīmētām lieliskajām dekorācijām. Sevišķi oriģinela pēdējās ainas dekorācija: aiz trejām saulītēm trepes aizved debesīs.*

Turpat pēc Gubenes raksta seko piebilde: *Par „Fausta” izrādi Latvju Operā visai atzinīgi atsaucas vācu avīzes „Baltische Zeitung” mūzikas kritiķis O[skars] Springfelds, sevišķi uzslavēdams Ādolfu Kaktiņa Mefistofeli.*

Sk. arī rakstus:

Alfrēds Ozoliņš. *Latvju Opera* [Š. Guno *Fausts*] // Līdums. 1918, 12. un 24. decembris • Nikolajs Alunāns. *Latvju opera* [Š. Guno *Fausts*] // Jaunais Vārds. 1918, 13. un 28. decembris • Operas „Fausts” izrāde [...] // Baltijas Vēstnesis. 1918, 11. decembris • Bernhards Valle. *Fausta pirmizrāde Latvju Operā* // Baltijas Vēstnesis. 1918, 12. decembris • Bernhards Valle. *Fausta ārējais ietērs un režija Latvju Operā* // Baltijas Vēstnesis. 1918, 24. decembris • Arimondi. *Latvju Opera* [Š. Guno *Fausts*] // Baltijas Ziņas. 1918, 30. / 17. decembris • Sl- [Zeltmatis]. *Latvju Opera* [Š. Guno *Fausts*] // Baltijas Ziņas. 1918. 30. / 17. decembris.

DŽUZEPE VERDI, *TRAVIATA*

(pirmizrāde 1918. gada 30. / 17. decembrī)

**Bernhards Valle.** "*Traviatas*" jaunuzvedums *Latviešu Operā* // Baltijas Vēstnesis. 1918, 31. decembris:

*Ka „Traviatas” uzņemšanu mūsu operas repertuārā nevar uzskatīt par laimīgu, atzīst arī pati operas direkcija, savā paskaidrojumā programmas otrajā pusē rakstīdama, ka šās operas mūzikai piemīt „dziļāka satura un muzikālas patstāvības trūkums”.*

Sk. arī rakstu:

Elks [Elks-Elksnītis, Ernests]. *Latvju Opera* [Dž. Verdi *Traviata*] // Cīņa. 1919, 24. janvāris.

### 3. VISPĀRĒJAS ATZIŅAS PAR LATVJU OPERU UN LNO DARBĪBAS SĀKUMPERIODU

**Fgs [Kārlis Freinbergs].** *Latviešu Opera* // Taurētājs. 1918, 7./8. nr., 400.–402. lpp.

*Savāktis vispār tas, kas pašlaik latviešu operā iespējams. Un ar savu māksliniecisku nopietnību tā jau paspējusi izdzēst savu blakus brāli – Latviešu Teātri, kurš arī jaunās izdevīgās telpās palicis tas pats skrandainais, caurvējā nosalušais Interims. [...] Opera atklāja savu darbību 15. septembrī. Tagad esam dabūjuši iepazīties ar visiem galveniem operas faktoriem. Kā diriģents darbojas – Teodors Reiters. Viņš ir apdāvināts mākslinieks. [...] Bet mums šķiet, ka avīžu kritika, pārāk padodomās foajē promenādes publikas savstarpēji tapinātām domām, jau drusku par ātru kvēpina vīraku. Vai Jums, Reitera kungs, neskurbst jau galva? Ja ne – tad daudz laimes! Operas orķestris vingrs, stingrs, spēcīgs. [...] Solisti – tādi, kādi viņi pašlaik mums ir. Nav tur daudz spilgtu personību. Bet tur ir svaigums un censība. [...] Koris drusku pamazs, bet brašs, balsis svaigas un tanī jaunības dedzīgums. [...] Režisors operai ir cittautietis. Drāmā tāda lieta galīgi nepielaižama, sevišķi ja teātris jau var pacelties pār elementāru skolniecismu. Operā tas tomēr kaut cik citādi, ja vēl diez kā nebaidās no konvencionālā. [...] Laiks sacīt “vārdu” operā arī mūsu pašu komponistiem. Kaut kādu sākumu no tās mums sniedza Jurjāna koncertā. Bet kamēr tā vēl nāks gatava, viņa arī mūsu apstākļos būs jau vismaz gadus 30 par vēlu (ja rēķina, ka viņa parādīsies ne vēlāk par 1928.).*

37

**Eduards Vulfs.** *Pusceļā* // Taurētājs. 1918, 7./8. nr., 399.–400. lpp:

*Kur tas laiks, kopš mēs esam ceļā uz latvisku operu. [...] Retumis ieskanas kāda skaņa no Jāņa Mediņa “Uguns un Nakts”, bet kad mums būs lemts redzēt šo daudz apsolīto “Uguni un Nakti”, kas to lai zina. [...] mūsu latviskās operas lauks ir tik neizkopts, ka te var ņemt pretim ne tikai šedevrus vien. [...] Tagad, kad mums nodibinājusēs Latoju Opera, varbūt nebūtu pārsteidzīgi izsacīt vēlēšanos, lai tās vadītāji par šo lietu paineresētos un ņemtu uz sevi izdevumus, kurus Dārziņa “Rožaino dienu” pabeigšanas darbs prasītu, lai mēs Dārziņa 10-gadu nāves dienu varētu atzīmēt ar viņa operas izrādīšanu.*

**Dns.** *Latoju Operas pirmais darbības gads* // Baltijas Ziņas. 1919, 2. jūlijs:

*Sabiedrība „Latoju Opera” noturēja 25. jūlijā š.g. pilnu sapulci. Priekšnieks adv. A. Friedenbergs nolasīja gada pārskatu, kuru sapulce vienbalsīgi pieņēma. [...] Pārrunājot jautājumu par operas tālāko gaitu, sapulce atzīst par vēlamu, lai Latoju nacionālā Opera nāktu Valdības vadībā [...]. Valdē ievēl A. Friedenbergu, Spr. Paegli, A. Kviesi, F. Krūmiņu un P. Jurjānu.*

**Bernhards Valle. *Latvju Operas orķestra lietā*** // Jaunākās Ziņas. 1919, 15. septembris:

*Katram saprotama lieta, ka ne opera, ne nopietni ņemami simfoniju koncerti nevar pastāvēt bez pieklājīga orķestra. Bet kas notiek tagad ar mūsu operas orķestri? Tas jūk, pamazām, bet neatlaidīgi. Pēdējā koncertā neredzēju vairs orķestrī tik iecienītus māksliniekus, kā vijolinistu Pazuovski, čellistu Davidovu un koklētāju Ozol-Guyot jkdzi. Mūziķu aprindās bez tam iet baumas arī par dažu citu spējīgu mūziķu promiešanu. Iemeslis? Māksliniekus neapmierina viņu līdz šim nenoteiktais stāvoklis Latvijā un tos aizvilina ārzemes, kur pēc spējīgiem māksliniekiem tagad liels pieprasījums. [...] Tie, kurus minēju, jau aizbraukuši un mūsu operas orķestrī tos vīsmaz jau tuvākajā nākotnē tik ātri neredzēsīm. [...] Ja negribam, ka viss līdz šim mākslas laukā panāktais vārguļo, jeb sliktākā gadījumā pat izput, tad iestādēm, kuru ziņā atrodas mūsu mākslas lieta, jāspēr steidzami visi šajā lietā iespējami soļi tuvojošās katastrofas novēršanai, kamēr vēl nav par vēlu.*

**J. Gr. *Kāds vārds Operas publikai*** // Jaunākās Ziņas. 1919, 11. decembris:

*Operas publikai sēž kaulos kinematogrāfs. Kā uz kino, tā arī uz operu iet vairāk skatīties, mazāk klausīties. Ugunis nodzēstas, orķestris spēlē cēliena ievada mūziku, bet publikai tik tad vēl jāuzmeklē vietas un ar steigu jānobeidz garu garās sarunas: neko taču nezaudē – priekšgars nav pacēlies un ko redzēt nav!... Tāpat nav vairs ko klausīties orķestri, kad priekšgars jau nolaidies... [...] Tādi bij mani novērojumi pēdējā „Fausta” izrādē. Nopietnam klausītājam, kurš uz operu iet ne raibo skatu dēļ, bet mūzikas dēļ, tiešām grūti īgnumā neuzsaukt traucētājiem: – Kungi! Jūs esat apmaldījušies! [...] Būt operā un nenodziļināties orķestra skaņu valodā – tas nozīmē to pašu, ko skatīties oratora lūpās un žestos, bet neklausīties viņa balsi.*

#### **4. NIKOLAJA ALUNĀNA UN TEODORA REITERA POLEMIKA**

Pat īsajā Latvju operas pastāvēšanas laikā, spriežot pēc preses, bijuši savi skandāli. Šeit pirmām kārtām var pievērst uzmanību cīņai starp kritiķi (kapelmeistaru, pasniedzēju, Vītola jaunības draugu) Nikolaju Alunānu un jauno Latvju operas zvaigzni Teodoru Reiteru. Gadu pirms N. Alunāna nāves norit īsts karš vairākos turpinājumos, izklaidējot *Baltijas Ziņu* lasītājus ar diskusijām par Pētera Čaikovska Piektās simfonijas, Pirmā klavierkoncerta un fantāzijuvertīras *Romeo un Džuljeta* vēlamās interpretācijas veidolu. Šī ir, manuprāt, viena no interesantākajām polemikām latviešu mūzikas kritikas attīstības sākumposmā: tā nepiedāvā tradicionālo *vienovirziena* kustību, kurā kritiķis vienreiz pamāca kritizējamo, bet gan daudzkārsu un padziļinātu, turklāt abpusēju argumentu un pretargumentu izspēli. Tiem, kas interesējas par latviešu mūzikas kritikas un interpretācijas vēsturi, Alunāna un Reitera izvērsto ķildu par sen aizmirstu un visdrīzāk pavisam parastu Latvju operas koncertu ir vērts iepazīt pilnībā.



**Nikolajs Alunāns** (1918, 24. / 11. oktobris):

*Latvju Operas 2. simfoniskais vakars* bija veltīts Čaikovska darbiem un to atklāja ar šā komponista V simfoniju. Bij jānožēlo, ka skatuves dekorācija tādā mērā iesūca orķestra skaņas, ka tās bāli kļuva klausītājiem dzirdamas. Bet atskaitot šos nelabvēlīgos apstākļus, šķiet, ka Reitera kgam bez šaubām būtu izdevies vēl vairāk piemēroties komponista nolūkiem, ja viņš nebūtu tik ļoti apkrauts ar darbiem. Čaikovskis mums dod daudz, bet viņš arī prasa, ka mēs, reproducējot viņa poētiskos ražojumus, iejūtamies viņa radīto tēlu visdziļākos sirds dziļumos un izsmēlam to, ko tur atrodam. Un lai to interpretējot nevarētu maldīties, Čaikovskis pūlas cik iespējams sīki apzīmēt savu galveno personu deklamācijas veidu ar nepārprotamiem aizrādījumiem. Lai ievēro šīs V simfonijas ievadu. Tur 37 taktu rāmī drūmā A-klarinetē tik skaidri saprotami izteic savas bēdas, ka mēs citādi nevaram, kā tām just līdzī. Bet ja 5. un 7. takta uzsāktā frāze netiek reprodukcijā priekšā nestā ar komponista priekšā rakstītām tenuto zīmēm, ja diriģents šai vietā nepalēnina savas sišanas kustības, tad izteiktajām bēdām zūd taisni kulminācijas punkts, no kura noslikstot mocītā dvēsele saņemst. Tas ir mazs piemērs, bet tas savā maza- jā rāmī trīs reiz atkārtojas un kuram Andante cantabile, con alcuna licenza sākumā raga dziedāšanā rodas kas līdzīgs. Par aizrādīto vēl daudz būtu sakāms, bet telpas to neatļauj. Tādēļ lai paliek ar iso piezīmi. Kā otrs numurs stāvēja uz programmas šā paša komponista klavieres koncerts Nr. 1 (b-moll). Es brīnījos, ka pauzē flīģeli neizbīdīja tam pienākošā vietā 2. vijoles priekšā, bet skatuves otrā galā orķestra vidū. Šim nepareizajam rīkojumam vajadzēja būt neizbēgamās sekas, ka pārāk tuvās kulises laupīja flīģeļa tonim daiļskaņu, varēja atlikties tikai akustiskā skaņa un bij jāiet pazušānā visām maigākajām vietām. Vēlāk iemesls izskaidrojās: solists nebija pietiekoši sagatavojis savu šā vakara uzdevumu. Šūberta kgs spēlēja pēc notēm, kurpretim pastāv jau sen arī no Šūberta paša atzīta ieraša, ka solistam jāinterpretē savs uzdevums no galvas. Koncerta ievadošie akordi, kuriem bija jāatskan kā titāna sitieniem, neatstāja nodomāto iespaidu; maigākās vietas nomāca orķestris u.t.t. Visu to ievērojot Šūberta kungs pārtrauca priekšnesumu. Attiecoties uz uvertīru „Romeo un Jūlija”, ar kuru koncerts beidzās, man būtu pa daļai jāat- kārtā jau par simfoniju sacītais. Tādēļ es aprobežojos ar labvēlīgo padomu, Reitera kgam atvieglināt viņa pārāk grūto uzdevumu, darbu dalot.

**Teodors Reiters. Latvju Operas kritikas lietā** (1918, 29. / 16. oktobris):

“Baltijas Ziņu” 148. numurā Nik. Alunāns ir uzrakstījis par Latvju Operas 2. simfonisko koncertu recenziju, kura var izsaukt mūsu vēl jauno simfonisko koncertu apmeklētājos un cienītājos nepareizus ieskatus, kas varētu kaitēt mūsu koncertu lietai. Tāpēc turu par vajadzīgu dot attiecīgus paskaidrojumus. Nik. Alunāns prasa, lai Čaikovska 5. simfonijas ievada 5. un 7. taktīs, kas apzīmētas ar tenuto, diriģents palēninātu takts sitienus. Te recenzents pats ir kļūdījies: tenuto nebūt nenozīmē tempa palēnināšanu. To arī šinī vietā apstiprina pats komponists, kurš pavadu instrumentu grupā jau no pašas pirmās taktis ir priekšā rakstījis te-

nuto sempre (vienmēr tenuto) un pavada instrumentiem nav taču iespējams dot vienā un tai pašā laikā lēnākus taksit sitienus, nekā klarinetēm, kurām tenuto zīmes nāk tikai ar 5. un 7. taktīm. Tā tad skaidri – autora nodoms tas nava. Ja recenzentam nepietika ar tiem zināmās frāzes pastrīpojumiem, kas tika doti, tad jāievēro, ka tā ir katra izpildītāja muzikālās gaumes lieta. Ir taču zināms, ka arī pie vislielākiem interpretiem konstatējama dažāda autoru izpratne un intuitīvais uztvērums. Lai tikai atminamies Nikišu un Safonovu – šos ģeniālos Čaikovska domu tulkotājus, kuru izpildījumi tik īpatnēji un brīvi. Tāpēc arī Alunāna domas par Čaikovska interpretāciju nebūt nevar uzskatīt par noteicošām, un kas šinī gadījumā uz mani zīmējas, tad apzinos, ka arī turpmākajos izpildījumos man būs jāatsakās no viņa labi domātiem aizrādījumiem. Aplams ir Alunāna apgalvojums, it kā Šūberts būtu „pārtraucis” savu klavieru priekšnesumu dažādu viņa uzskatīto blakus iemeslu dēļ. Mans pienākums ir paskaidrot, ka jau mēģinājumos bija nolemta izpildīšanai tikai koncerta pirmā daļa tā iemesla dēļ, ka Šūbertam ārsts bija noliedzis viņa slimo roku visai pārpūlēt. Taisni pārsteidzošs ir recenzenta izdomājums, it kā klavieres tāpēc būtu aizvīrētas orķestrī, lai publikai noslēptu, ka solists spēlē pēc notīm. Bet tie visi ir niecīgi sīkumi, pie kuriem recenzents gribējis pieķerties. No visa viņa raksta dveš pretī vai pilnīgs koncerta noliegums: diriģents neesot pietiekoši piemērojis komponista nolūkiem, neesot ievērojis komponista „nepārprotamos” aizrādījumus, skatuves dekorācijas labad skaņas nonākušas līdz viņam bālas; solists pat piespiests bijis pārtraukt savu priekšnesumu. Kas tad vēl paliek? – Bet – komponista „nepārprotamos aizrādījumus” šoreiz, kā augšā norādīju, pārpratis kritiķis pats. Ļoti var būt, ka tie aizrādījumi, ar kuriem viņš telpu trūkuma dēļ nav nācis klajā, arī būtu izrādījušies par neauglīgiem pārpratumiem no viņa puses. Nik. Alunāna kgs ir, kā viņš pats kādā no šīs avīzes agrākiem numuriem saka, „vecs pedagogs” (mūzikas teorijā), es turpretī gribu būt mākslinieks, un šie ceļi, kā jau dažkārt ir gājuši, arī šoreiz varbūt ies – šķirti.

**Nikolajs Alunāns. Atbilde uz T. Reitera paskaidrojumu (1918, 5. novembris / 23. oktobris):**

Zinādams, ka kritiķi viņa uzdevums ne reti piespiež teikt patiesību, kuru tam, uz ko tā attiecas, nav katrā gadījumā patīkami dzirdēt, es vienmēr esmu centies spriest objektīvi. Esmu arī pārliecināts, ka neviens, kas lasījis manu rakstu par *Latvju Operas II simfoniju koncertu*, man nevarēs pārmet, ka es atsacījies no šīs ieražas. Tādēļ biju pārsteigts, dzirdēdams, ka mana kritika izaicinājuse kādu „paskaidrojumu” no T. Reitera puses, tādēļ ka tā varot „izsaukt mūsu vēl jauno simfonisko koncertu apmeklētājos un cienītājos nepareizus ieskus, kas varētu kaitēt mūsu koncerta lietai”. Bet lasīdams šo „paskaidrojumu”, pārliecinājos, ka nevis mana kritika mūsu Operas vēlamai uzplaukšanai varēja kaitēt, bet gan tādi un līdzīgi „paskaidrojumi”, ja tie atkārtotos. Izaicināts, izsaku lasītāju priekšā nožēlošanu, ka man vēl reiz jārunā par nepatīkamu lietu, kura bez šā „paskaidrojuma” jau būtu aizmirsta. Tā ir Čaikovska klavieru koncerta neapmierinošā izpildīšana. Es biju teicis, ka solists nebija pietiekoši sagatavojis savu šā vakara uzdevumu un šā sprieduma pareizību pierādīju starp citu ar to, ka tas, pretim

vispārīgi atzītai ierāžai, bija piespiests spēlēt pēc notēm. Es arī aizrādīju uz to apstākli, ka solists flīģeli bij licis aizbīdīt tam nepiederīgā vietā orķestra vidū.

Pievēstais fakts materiāls vien, kuru vēl pavairo tas, ka koncerta otro un trešo daļu nemaz neizpildīja, bet atmeta, bij pilnīgi pietiekošs, lai pat klausītājam bez lietprašanas atvērtu acis par to, kas notika. Un kā Reiters cenšas glābt simfonisko koncertu apmeklētājus un cienītājus no nepareiziem ieskatiem? Viņš to grib panākt, man uztiēpdams apgalvojumu, „ka klavieres tādēļ būtu aizvīzītas orķestrī, lai publikai noslēptu, ka solists spēlē pēc notīm”. Kur es savā kritikā to teicis? Nespēdams atspēkot manu izteikto iebildumu, R. k. man uztiēpj minēto izteicienu un lūko manus argumentus atspēkot ar to, ka viņš lasītājiem stāsta, solistam esot bijis ieteikts no ārsta saudzēt savu slimo roku. Tā tad solists spēlēja pēc notēm, lai saudzētu savu slimo roku? Un instrumentu viņš lika aizvīzīt priekšnesumam nelabvēlīgā vietā, lai saudzētu savu slimo roku? Es labprāt ticu, ka jau mēģinājumā bij nolemts vakarā atnest koncerta II un III daļu, – lai saudzētu solista roku; bet gan katrs manām domām piekritīs, ka tādā gadījumā kāds ziņojums publikai būtu bijis vietā, tāpat kā citu reiz publikai paziņoja, ka izsludināto „Koriolana” uvertīru neizpildīs. – Un tad jautājums par tenuto. Redzēsīm, kurā pusē meklējama man uztiēptā sprieduma paviršība. Ir taisnība, ka Čaikovskis savas V simfonijas sākumā tikai pavadošo stīgu instrumentu balsīm raksta priekšā izpildīšanas veidu ar vārdiem pesante e tenuto sempre, bet šē dominējošai klarnetei šis aizrādījums trūkst pirmajos taktos. – Reiters domā, ka tas skaidrs pierādījums tam, ka komponists ar vārdu tenuto negrib panākt toņa palēninājumu, jo nevar reizē priekš viena instrumenta diriģēt lēnāk nekā priekš otra. Tas izklausās gluži saprotams, bet izrādās tūliņ par maldīgu, tikko ieskatās partitūrā. – Reiteram būs jāatzīst, ka vienāda sišanas kustība, kura attiecas uz dominējošo klarineti, nebūt nekad pavadošos instrumentus pareizi izpildīt tiem priekšā rakstīto tenuto, jo no Reitera kā pierādījumu izceltos taktos šiem instrumentiem nākas tikai intonēt akcentuētās taktu daļas, bet citos tie klusē. Turpretim 5. un 7. taktā, kura arī no klarinetes prasa līdzīgu psihisku izteiksmi, sišanas kustībām, samērā ar gurdeno psihisko stāvokli, kuru izteic klarinetes frāze, jātop mazliet lēnākām. Tā bij mana prasība, kura uz mata saskan ar komponista nolūkiem, un no diriģenta nebūt neprasa, ka tas reizē diriģē ātri un lēni. Man tikai jābrīnās par to, ka tik vienkāršu lietišķu piezīmi var tā uzpūst, it kā no tās pārspriešanas atkarātos Latvju Operas pastāvēšana. Lasot paskaidrojumu, kurš grib man dot pamācību, es saņemu iespaidu, ka Reiters ir ieņēmīgāks pret neprāšu urrā kliezēju glaimiem, nekā pret lietpratēja lietišķiem aizrādījumiem.

**Teodors Reiters. Vēl par 2. simfonisko koncertu** (1918, 9. novembris / 27. oktobris):

Atbildēdams uz manu pretrakstu, Nik. Alunāns vispirms lasītāju priekšā uzslavē, kā tas pie viņa parasts, pats sevi, ka viņš spriežot objektīvi un sakot patiesību un ka arī šoreiz 2. simf. konc. recenzijā nevarēsot pārmest viņam šis paražas trūkumu. Domāju, ka prātīgāk gan būtu bijis gaidīt, lai citi to atzīst, bet ne pašam steigties

sevi celt. Kas attiecas uz Al. „lietišķo lietpratēja aizrādījumu” par tenuto pie klarinetu 5. un 7. taktīm, tad patiesi jābrīnās, ka viņš par to vēl strīdas un kā pedagogs nezina, ka tenuto taču nenozīmē tempa palēninājumu. Lai ieskatās kaut jēle muzikālajā vārdnīcā. Un ja jau tad komponists to būtu šinī gadījumā, kā to Al. grib iestāstīt, citādi sapratis, tad, kā jau savā pirmā paskaidrojumā pierādīju, minētais apzīmējums nemaz nebūtu izpildāms pie pavadu instrumentu grupas vien bez klarinetēm, kuras tanī pašā laikā spēlē bez min. apzīmējuma. Šis mans pierādījums izrādīties par maldīgu, līdz ko viņš (Alunāns) ieskatoties partitūrā, kur min. zīmes klarinetēm parādīties tikai 5. u. 7. taktīs. Cik naivi! It kā pie klarinetu 5. u. 7. taktīm šim apzīmējumam jau rastos cita nozīme, t.i. pēc Al. domām ar palēninājumu. Šo savu kļūdu Al. grib maskēt teikdams, ka klarinetes min. frāzē izteicot „gurdeni psihisku stāvokli”. Uz to jāiebilst, ka tur ir vēl „gurdenāki psihiski stāvokļi”, kuri ar tenuto nemaz nav apzīmēti. Ieskatāties partitūrā vēl. Tālāk, viņš neesot teicis, ka klavieres tāpēc aizbīdītas orķestra vidū, lai noslēptu, ka solists spēlē pēc notīm. Bet kā lai tad saprotam šādus Al. teicienus. „Es brīnos, ka pauzē flūģeli neizbīdīja pienākošā vietā 2. vijoles priekšā, bet skatuves otrā galā orķestra vidū.” Un tālāk: „Vēlāk iemesls izskaidrojās: solists nebija sagatavojis šā vakara uzdevumu, Šūberta kgs spēlēja pēc notīm.” Jāsaka, ka Šūberts šo koncertu spēlēja pag. pusgadā Pēterpils koncertos divas reizes ar orķestri no galvas, un tāpēc dažādās Al. aizdomas ir atkal bez pamata. Beidzot netaktiskā un aplamā piezīme, ka es esot „ieņēmīgāks pret neprašu urrā kļiedzēju glaimiem, nekā pret lietpratēja lietišķiem aizrādījumiem”, ir izteikta bez kāda pamata un bez mazākā pierādījuma un savukārt atkal tikai pierāda, cik N. Al. savos spriedumos ir īstenībā „objektīvs” un „taisns”. Iznāk, ka tie no visas muzikālās pasaules atzītie kritiķi (kā Karatigins, Timofejevs (Pēterpilī), Sahnovskis, Pashalovs (Maskavā), Hans Šmits u.d.c.), kuri par mani rakstījuši atzinīgi, ir, pēc Al. vārdiem, neprašas urrā kļiedzēji, un, protams, N. Al. viens pats nāk klajā ar „lietpratēja lietišķiem aizrādījumiem”. Bet, kā jau teicu savā pirmajā paskaidrojumā, šie visi ir nožēlojami sīkumi, pie kuriem Al. gribēja pieķerties; lasot viņa „objektīvo” kritiku, kā arī augšā pievestos nomelnojumus, kurus viņš grib vērst pret mani, neviļus nāk prātā N. Al. nelabvēlīgā uzstāšanās jau pret dažu labu no mūsu apdāvinātākajiem jaunajiem mūziķiem, kuri gan tikuši atzīti no latoju, kā arī cittautu kompetentiem mūzikas kritiķiem, bet neatrada žēlastības N. Al. acīs. Protams, viss tas tiek darīts ārēji „objektīvi”, tikai „patiesības” labad un tikai zem „lietpratēja lietišķu aizrādījumu” segas. Bet ir „objektivitāte” un objektivitāte.

# LATVJU OPERA UND JĀZEPS VĪTOLS

Mikus Čeže

## Zusammenfassung

In Materialien über Jāzeps Vītols ist verschiedene Information über die Zusammenhänge seines Lebens und über indirekte Beziehungen seines Schaffens zur Geschichte des Operngenres. Nachdem 1900 in St. Petersburg unter der Leitung von Nikolai Rimski-Korsakow *Der Sänger von Beverina* (*Beverīnas dziedonis*) mit großem Erfolg aufgeführt wurde, ermunterte Wladimir Stasow Vītols zum Komponieren einer lettischen Oper. Vītols begann auch am etwaigen Erstentwurf, d.h., an der Kantate *Vaidelotis* zu arbeiten, aber diese Idee wurde nicht in Tat umgesetzt.

In den Jahren des ersten Weltkrieges gab die von Pāvuls Jurjāns gegründete *Latviešu opera*<sup>1</sup> ihre Tätigkeit auf, doch die Hoffnung, die Oper wieder in der Muttersprache zu genießen, hatten die Letten nicht verloren. Es sind schon recht eingehend die Umstände der Bildung der *Latvju opera* in den Sommermonaten des Jahres 1918 in der Vītols' St. Petersburger Wohnung beschrieben worden. Mit seiner aktiven Teilnahme wurde im Herbst 1918 das Eintreffen der Operntruppe aus St. Petersburg in Riga organisiert.

Die Tätigkeit der *Latvju opera* unter der Leitung von Vītols begann am 15. September 1918 mit einem Konzert der lettischen sinfonischen Musik. Schon am 29. September gab die Oper ein Konzert der Kammermusik. Am 15. Oktober fand dann die erste Operaufführung statt – die Erstaufführung des *Fliegenden Holländers* von Richard Wagner. Von allen bestehenden lettischen Theaterinstitutionen war es gerade die *Latvju opera*, die einen Tag nach der Proklamierung der Republik Lettland die erste Theateraufführung im neuen Staat gab – von der mit Blumen und der rot-weiß-roten Fahne geschmückten Bühne wurde zuerst zusammen mit dem Publikum dreimal die Staatshymne Lettlands gesungen.

Bis jetzt sind die recht komplizierten Handlungsmotive nicht überprüft worden, warum Vītols den Direktorposten der *Latvju opera* aufgab – man hat der in seinen Erinnerungen ausgelegten Version vertraut. Als Zeugnis der angeschwollenen Probleme gilt der in fünf lettischen Presseausgaben veröffentlichte *Protest in der Sache der Lettischen Oper* (*Baltijas Ziņas*, 1918, Nr. 198, 30. Dezember). Die Autoren dieses offenen Briefes wenden sich gegen den eigenmächtigen Beschluss des Wirtschaftsvorstandes der *Latvju opera* den Muskrat aufzulösen, der die künstlerische Politik der Oper bestimmte. Die Weigerung Jāzeps Vītols' den Protest des aufgelösten Muskrates zu unterzeichnen stellte ihn in die Opposition zu starken Künstlerpersönlichkeiten: Teodors Reiters, Jānis Zālītis und Jānis Kuga.

In dieser Situation reichte Vītols um die Jahreswende 1918/1919 den Entlassungsgesuch ein, doch das bedeutet nicht, dass die Beziehungen des alten Professors zur Truppe damit aufhörten. Im Juli 1919 hofft Vītols den Direktorposten der *Latvju opera* wieder zu beziehen. Er setzt sich dafür ein, dass für die beiden neugegründeten Institutionen – die Staatsoper

<sup>1</sup>Die lettischen Opern-Institutionen *Latviešu opera* (1912–1915, 1918) und *Latvju opera* (1918 / 1919) kann man auf Deutsch nur als *Lettische Oper* übersetzen. Geschichtlich und in der lettischen Sprachempfindung zeigt sich hier aber eine kleine Differenz auf, die nicht übergangen werden darf: die Formen *Latviešu opera* und *Latvju opera* haben denselben Klang wie *Deutsche Oper* und *Teutsche Oper*.

und das Konservatorium Lettlands – ein Leiter ernannt wird, damit *keine Konflikte zwischen deren Interessen entstehen* [50]. Abweisend verhält sich dieser Idee gegenüber der eigentliche Leiter der Operntruppe Teodors Reiters, der zusammen mit Zālītis und Kuga beim Bildungsminister Dr. Kārlis Kasparsons Visite macht. Infolge der Vorgänge hinter den Kulissen wird Vītols aus der Direktion der neugegründeten Nationaloper Lettlands verstoßen.

Am Anfang der 20-er Jahre blieb Vītols nichts anderes übrig als im Konservatorium und außerhalb dessen Wänden gegen die Opposition zu kämpfen. Kennzeichnend ist, dass Jānis Zālītis und Teodors Reiters zur Tätigkeit am Konservatorium nicht zugezogen wurden, obwohl ihre professionellen Qualitäten dem künstlerischen Niveau des Konservatoriums einen großen Beitrag leisten könnten (die Beziehungen mit Jānis Zālītis wurden im Dezember 1923 normalisiert, als die *Gemeinschaft der lettischen Tondichter* gegründet wurde). Genauso kennzeichnend ist es, dass einer der wichtigsten Opponenten von Vītols am Konservatorium in der ersten Hälfte der 20-er Jahre, Pianist Pauls Šūberts, zum Direktionsmitglied der von Teodors Reiters geleiteten Nationaloper wurde.

Die historischen Unterlagen zeugen ganz deutlich davon, dass Vītols psychologisch den Typ des sogenannten Machtmenschen verkörperte – ihm war sein Einfluss sehr wichtig – wie im Konservatorium (sogar auf Kosten der Verfassungsänderungen), so auch auf dem Posten des Vorsitzenden der *Gemeinschaft der lettischen Tondichter*, der *Gesellschaft der Lettischen Sängerfeste* und des *Komponistenverbandes der Lettischen SSR*.

Es ist ein Glück, dass Jāzepts Vītols 1918 zum Direktor der *Lettischen Oper* ernannt wurde, denn sein Name und seine Reputation sicherte der neugegründeten *Lettischen Oper* das Interesse und Vertrauen des Publikums. Aber auch das ist ein Glück, dass er neben dem Rektorposten des Konservatoriums nicht auch das Amt des Operndirektors übernehmen konnte. Wenn man an seine Fähigkeiten, seinen Charakter, seine Sympathien und seine Antipathien denkt, ist es zu vermuten, dass der Patriarch der lettischen Musik bald zum Oligarchen der lettischen Musik werdenkönnte, wenn die geplante Machtkonzentration gelungen wäre. Analoge Situationen in der Kunstgeschichte, z.B., das sogenannte Opernmonopol von Jean-Baptiste Lully im Musikleben Frankreichs im 17. Jahrhundert, zeigen, dass andauernde Macht in Händen einer Person nicht gesund ist, weil sie die freie Entwicklung der Kunst hindert.

Anfang der zwanziger Jahre des 20. Jahrhunderts war die Nationaloper Lettlands die einzige bedeutende Musikinstitution, wo ihre Fähigkeiten die Opponenten von Vītols beweisen konnten (auch einige von denen, die Vītols im Brief vom 16. 08. 1919. als *Neuströmmlerlager* und *Progressistengruppe* [83: 56] bezeichnet). Allmählich änderte sich die Situation zugunsten Jāzepts Vītols, denn in der Zwischenzeit der Kriege um die Nationaloper Lettlands übernahmen die Pflichten des Direktors solche Persönlichkeiten wie Jānis Mediņš, Pēteris Pauls Jozuus, Nikolajs Vanadžiņš und Jēkabs Poruks.

## Literatūra un citi avoti

1. Ak., J. [Akurāters, Jānis]. *Berlīnes laikraksts par Latviešu Operu un Rīgas Latviešu Teātri* // Jaunā Latvija. 1918, 7. nr., 498. lpp.
2. Alunāns, Nikolajs. *Atbilde uz T. Reitera paskaidrojumu* // Baltijas Ziņas. 1918, 5. novembris / 23. oktobris.
3. Alunāns, Nikolajs. *Latvju opera* [R. Vāgnera *Skrejošais holandietis*] // Baltijas Ziņas. 1918, 17. / 4. oktobris.
4. Alunāns, Nikolajs. *Latvju Opera* [R. Vāgnera *Skrejošais holandietis*] // Baltijas Ziņas. 1918, 21. / 8. oktobris.
5. Alunāns, Nikolajs. *Latvju opera* [P. Čaikovska *Jevgeņijs Oņegins*] // Jaunais Vārds. 1918, 17. decembris.
6. Alunāns, Nikolajs. *Latvju Opera* [Š. Guno *Fausts*] // Jaunais Vārds. 1918, 13. un 28. decembris.
7. Alunāns, Nikolajs. *Latvju operas atklāšanas izrāde* [...] // Baltijas Ziņas. 1918, 16. / 3. oktobris.
8. Alunāns, Nikolajs. *Latvju Operas 2. simfoniskais vakars* // Baltijas Ziņas. 1918, 24. / 11. oktobris.
9. Arimondi. *Čaikovska „Oņegina” pirmizrāde* // Baltijas Ziņas. 1918, 12. novembris / 30. oktobris.
10. Arimondi. *Latvju Opera* [P. Čaikovska opera *Jevgeņijs Oņegins*] // Baltijas Ziņas. 1918, 20. / 7. novembris.
11. Arimondi. *Latvju Opera* [par debitantiem P. Čaikovska operā *Jevgeņijs Oņegins*] // Baltijas Ziņas. 1918, 5. decembris / 22. novembris.
12. Arimondi. *Latvju Opera* [Š. Guno *Fausts*] // Baltijas Ziņas. 1918, 30. / 17. decembris.
13. Arimondi. *Latvju Operas simfoniskā orķestra lietā* [...] // Baltijas Ziņas. 1918, 11. oktobris / 28. septembris.
14. *Avansi Operai un Teātrim* // Jaunākās Ziņas. 1919, 15. septembris.
15. B. *Latvju Opera* // Latvijas Sargs. 1919, 15. augusts.
16. B., A. *Strādnieku Teātra atklāšana* // Uz priekšu. 1919, 25. februāris.
17. B., A. [Bērziņš, Arturs]. „*Jevgeņijs Oņegins*” *Latvju Operā* // Līdums. 1918, 15. novembris.
18. B., A. [Bērziņš, Arturs]. *Latviešu Operas atklāšana* [R. Vāgnera *Skrejošais holandietis*] // Līdums. 1918, 20. oktobris.
19. *Baleta studija* // Latvijas Sargs. 1919, 28. septembris.
20. Bite, Ija. *Latvijas balets*. Rīga: Pētergailis, 2002.
21. Br., A. *Rīgas Latviešu Opera* [R. Vāgnera *Skrejošais holandietis*] // Dzimtenes Ziņas. 1918, 6. novembris.
22. Comer [=Jānis Cīrulis]. *Latvju Operas nodomi un pirmās gaitas* // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 14. / 1. septembris.
23. *Der Direktor des deutschen Stadttheaters* [...] // Rigasche Zeitung. 1918, 16. November.
24. Dns. *Latvju Operas pirmais darbības gads* // Baltijas Ziņas. 1919, 2. jūlijs.
25. Elds [Ernests Elks-Elksnītis]. *Latvju Opera* [R. Vāgnera *Skrejošais holandietis*] // Cīņa. 1919, 22. janvāris.

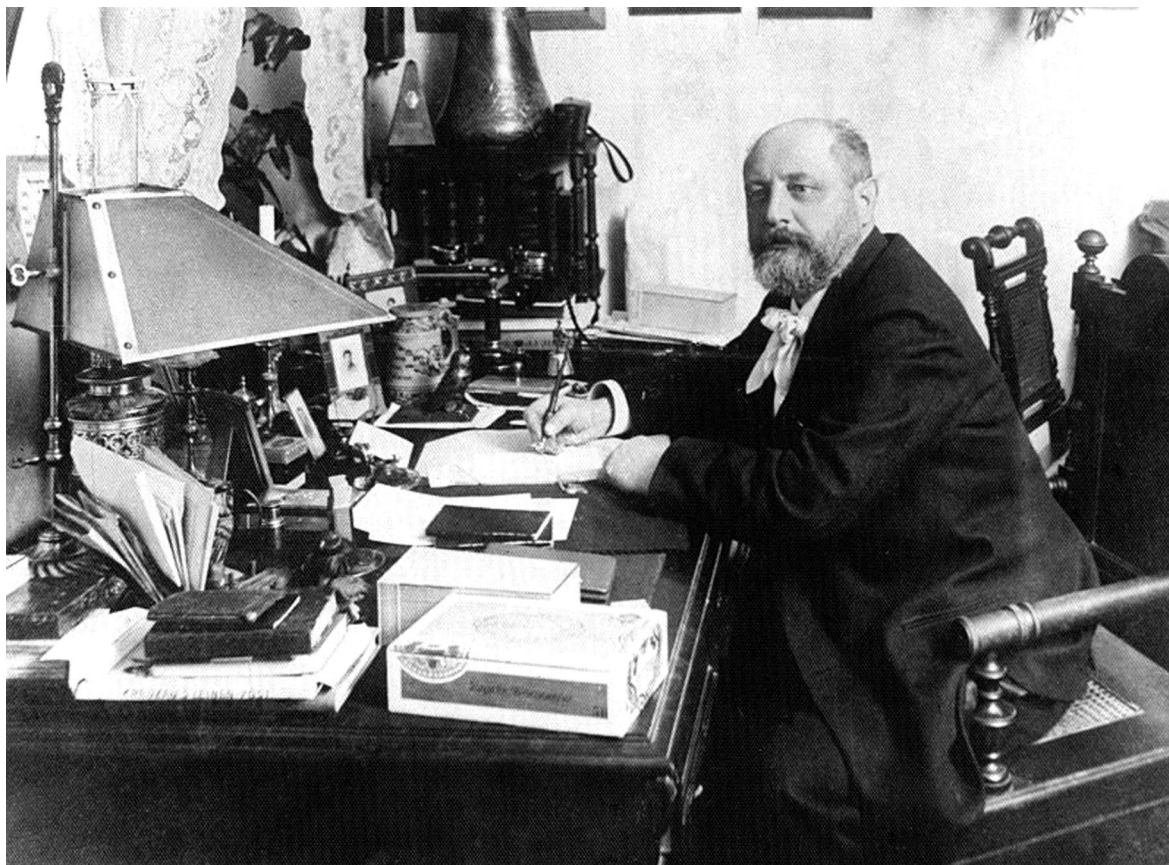
26. Elks [Elks-Elksnītis, Ernests]. *Latvju Opera* [Dž. Verdi *Traviata*] // Cīņa. 1919, 24. janvāris.
27. Elks [Elks-Elksnītis, Ernests]. *Padomju Latvijas Opera* // Cīņa. 1919, 9. marts.
28. F. *Strādnieku Teātris* [...] // Cīņa. 1919, 11. februāris.
29. Fgs. [Freinbergs, Kārlis]. *Latviešu Opera* // Taurētājs. 1918, 7./8. nr., 400.–402. lpp.
30. Fūrmane, Lolita. *Skrejošais holandietis* [nodaļa par *Latvju operu*] // *Latvijas Nacionālā opera*. Rīga: Jumava, 2000, 111.–115. lpp.
31. Gr., J. *Kāds vārds Operas publikai* // Jaunākās Ziņas. 1919, 11. decembris.
32. Gružāne, Valentīna; Grāvītis, Oļģerts. *Teodors Reiters. Triumfs un traģēdija*. Rīga: Māksla, [1993].
33. Gubene, Marija. "*Fausta*" pirmizrāde // Jaunākās Ziņas. 1918, 12. decembris.
34. I. *Pēdējās dienās* [...] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 14. / 1. augusts.
35. -is. *Jevgeņija Oņegina, P. Čaikovska 3 cēlienu lirisku skatu izrādes ārējā ietērpā pirmizrādē* // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 11. novembris / 29. oktobris.
36. -is. *Rīgas Latviešu teātri* [...] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 14. / 1. marts.
37. - J. *Latvijas konservatorija* // Latvijas Sargs. 1919, 11. septembris.
38. -ks. *Latvju operas atklāšana* [...] // Baltijas Ziņas. 1918, 9. septembris / 27. augusts.
39. L. *Flüchtlinge aus Rußland* // Rigasche Zeitung. 1918, 14. August.
40. *Latviešu operas dalībnieki* [...] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 30. / 17. augusts.
41. „*Latviešu operas*” izrādes [...] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 11. aprīlis / 29. marts.
42. *Latviešu operas spēki* [...] // Baltijas Ziņas. 1918, 30. / 17. augusts.
43. *Latviešu teātra nākošā sezona* // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 30. / 17. augusts.
44. *Latviešu Teātra operas personāls* [...] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 31. / 18. augusts.
45. *Latvijas Nacionālās operas desmit gadi*. Rīga, 1930.
46. *Latvju Opera* // Cīņa. 1919, 11. janvāris.
47. *Latvju Opera* // Cīņa. 1919, 17. janvāris.
48. *Latvju opera* // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 13. septembris / 31. augusts.
49. *Latvju Opera* // Uz priekšu. 1919, 5. janvāris.
50. *Latvju Opera un Konservatorija* // Latvijas Sargs. 1919, 25. jūlijs.
51. Latvju Operas birojs. *Latvju Opera* // Baltijas Ziņas. 1918, 30. / 17. septembris.
52. *Latvju operas lietā* // Latvijas Sargs. 1919, 12. augusts.
53. *Latvju Operas nacionāli kulturālie un mākslas mērķi* / anonīms rokraksts; tapis ap 20. gadsimta 20. gadu sākumu, glabājas Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejā. Topogr. apzīmējums Nac. O. R 1/10, inventāra nr. 93593.
54. *Latvju Operas uzaicinājums* // Baltijas Ziņas. 1918, 5. septembris / 23. augusts.
55. Lesiņš, Knuts. *Latvijas Nacionālā opera 20. pastāvēšanas gadā izejot* // Mūzikas Apskats. 1938, 7./9. nr., 210.–218. lpp.



56. *Likums par Latvijas operu un Latvijas teātri* // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. 1920, 4. nr., 376. lpp.
57. *Ministru kabineta sēde* // Latvijas Sargs. 1919, 7. augusts.
58. Muške, Vija. *Jāzeps Vītols – mūzikas kritiķis*. Rīga: Zinātne, 1974.
59. *Nacionālā Opera* // Jaunākās Ziņas. 1919, 11. decembris.
60. *Noteikumi par nacionālo operu* // Valdības Vēstnesis. 1919, 30. septembris.
61. Operas birojs. *Latvju Opera* // Baltijas Ziņas. 1918, 8. oktobris / 25. septembris.
62. *Operas „Fausts” izrāde* [..] // Baltijas Vēstnesis. 1918, 11. decembris.
63. *Orķestra mūzika* // Baltijas Ziņas. 1918, 7. septembris / 25. augusts.
64. Ozoliņš, Alfrēds. *Latvju Opera* [P. Čaikovska *Jevgeņijs Oņegins*] // Līdums. 1918, 3. decembris.
65. Ozoliņš, Alfrēds. *Latvju Opera* [P. Čaikovska *Jevgeņijs Oņegins*: Tatjanas lomā Olga Pļavniece] // Līdums. 1918, 14. decembris.
66. Ozoliņš, Alfrēds. *Latvju Opera* [R. Vāgnera *Tanheizers*] // Jaunākās Ziņas. 1919, 11. jūnijs.
67. Ozoliņš, Alfrēds. *Latvju Opera* [Š. Guno *Fausts*] // Līdums. 1918, 12., 24. decembris.
68. *Par Baltijas kulturdzīves bojā iešanu* // Jaunākās Ziņas. 1919, 15. septembris.
69. *I Pilsētas vācu teātris* // Baltijas Ziņas. 1918, 9. oktobris / 26. septembris.
70. *1. Pilsētas Teātri* [..] // Latvijas Sargs. 1919, 7. augusts.
71. *Pirmā latviešu operu izrāde* [..] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 1. februāris / 19. janvāris.
72. *Pirmā pilnīgā latvju operas izrāde* // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 16. / 3. oktobris.
73. *1. Kurzemes Divīzijas (Latvju Operas) kora mēģinājums* [..] // Latvijas Sargs. 1919, 6. augusts.
74. R., A. *Armija jūt līdz* // Latvijas Sargs. 1919, 12. augusts.
75. Reiters, Teodors. *Latvju Operas kritikas lietā* // Baltijas Ziņas. 1918, 29. / 16. oktobris.
76. Reiters, Teodors. *Vēl par 2. simfonisko koncertu* // Baltijas Ziņas. 1918, 9. novembris / 27. oktobris.
77. Reiters, Teodors; Kuga, Jānis; Zālītis, Jānis. *Protests Latvju Operas lietā* // Jaunais Vārds. 1918, 28. decembris [tas pats arī – *Baltijas Vēstnesis*, 1918, 28. decembris; *Līdums*, 1918, 29. decembris; *Jaunākās Ziņas*, 1918, 29. decembris; *Baltijas Ziņas*, 1918, 30. / 17. decembris].
78. -s. *„Skrejošais Holandietis” uz latviešu skatuves* // Baltijas Ziņas. 1918, 12. oktobris / 29. septembris.  
S. *Svinīga izrāde* [R. Vāgnera *Skrejošais holandietis*] // Baltijas Ziņas. 1918, 21. / 8. novembris.
80. *Sabiedrība „Latvju Opera”* [..] // Latvijas Sargs. 1919, 29. jūlijs.
81. *Sabiedrības „Latviešu Opera” darbība* // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 6. septembris / 24. augusts.
82. *Sabiedrības „Latvju Opera” gada pārskats* [..] // Latvijas Sargs. 1919, 2. augusts.

83. Siliņš, Uldis. *Dziesmai vieni gala nava. Jāzeps Vītols savās un laikabiedru vēstulēs 1918–1944*. Rīga: Nordik, 2006.
84. Sk., K. [Skalbe, Kārlis]. *Latvju Opera* // Jaunā Latvija. 1918, 7. nr., 497.–498. lpp.
85. Sk., K. [Skalbe, Kārlis]. *Latvju Operas atklāšana Rīgā* // Jaunā Latvija. 1918, 6. nr., 413.–414. lpp.
86. Slt- [Zeltmatis]. *Latvju Opera* [Š. Guno *Fausts*] // Baltijas Ziņas. 1918. 30. / 17. decembris.
87. Slt- [Zeltmatis]. *Latvju Operas atklāšana* // Baltijas Ziņas. 1918, 16. / 3. oktobris.
88. Straumes Jānis. *Latviešu opera* [F. Lehāra *Jautrā atraitne*] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 16. / 3. marts.
89. Straumes Jānis. *Latviešu opera* [J. Štrausa *Čigānu barons*] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 27. / 14. aprīlis.
90. Straumes Jānis. *Latviešu opera* [J. Štrausa *Sikspārnis*] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 9. marts / 24. februāris.
91. Straumes Jānis. *Latviešu opera* [R. Dellingerā *Dons Cēzars*] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 23. / 10. marts.
92. Straumes Jānis. *Latvju Operas atklāšanas koncerts* [..] // Rīgas Latviešu Avīze. 1918, 16. / 3. septembris
93. *Strādnieku Teātra atklāšanai* [..] // Cīņa. 1919, 21. februāris.
94. Sudrabkalns, Jānis. „*Skrejošais Holandietis*” *Latvju Operā* // Taurētājs. 1918, 7./8. nr., 405.–407. lpp.
95. Suta, Romans. „*Piķa dāmas*” *dekorācijas* // Uz priekšu. 1919, 23. februāris.
96. Šķilters, Gustavs. *Atmiņas par J. Vītolu* // *Jāzeps Vītols* / Sast. Jēkabs Graubiņš. Rīga: Latvju grāmata, 1944, 198.–207. lpp.
97. -tis. *Par Ādolfā Kaktiņa trešdienas koncertu* [..] // Baltijas Ziņas. 1918, 4. oktobris / 21. septembris.
98. Tivums, Eriks. *Kara ceļš uz nacionālo baletu* // *Latvijas Nacionālā opera*. Rīga: Jumava, 2000, 188.–189. lpp.
99. Valle, Bernhards. *Fausta pirmizrāde Latv. Operā* // Baltijas Vēstnesis. 1918, 12. decembris.
100. Valle, Bernhards. *Latvju Operas orķestra lietā* // Jaunākās Ziņas. 1919, 15. septembris.
101. Valle, Bernhards. „*Traviatas*” *jaunuzvedums Latviešu Operā* // Baltijas Vēstnesis. 1918, 31. decembris.
102. *Valsts un māksla* // Latvijas Sargs. 1919, 8. augusts.
103. *Vācu atsauksmes par Latvju operas koncertu* // Baltijas Ziņas. 1918, 17. / 4. septembris.
104. *Vācu teātru direktori atstāj Latviju* // Baltijas Ziņas. 1918, 20. / 7. novembris.
105. Vēriņa, Sofija. *Jāzeps Vītols – komponists un pedagogs*. Rīga: Avots, 1991.
106. Vītols, Jāzeps. *Latvijas Konzervatorija* // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. 1920, 1. nr., 72.–75. lpp.

107. Vītols, Jāzeps. *Mana koradziesma // Kopotas dziesmas*. Rīga: Latvijas Skaņražu kopa, 1933.
108. Vītols, Jāzeps. *Manas dzīves atmiņas / Sast. un komentējis Oļģerts Grāvītis*. Rīga: Liesma, 1988.
109. Vītols, Jāzeps. *Mūsu opera // Latvijas Sargs*. 1919, 2. augusts.
110. Vītols, Jāzeps. *No Baumaņu Kārļa līdz Nacionālai Operai // Vaiņags*. 1920, 3. nr., 135.–137. lpp.
111. Vītols, Jāzeps. *Pauls Jozuus senāk un tagad // Mūzikas Apskats*. 1933, 10. nr., 297.–303. lpp.
112. vo-. *Latvju opera // Baltijas Ziņas*. 1918, 11. septembris / 29. augusts.
113. Vox. *Latvju opera // Rīgas Latviešu Avīze*. 1918, 11. septembris / 29. augusts.
114. Vulfs, Eduards. *Pusceļā // Taurētājs*. 1918, 7./8. nr., 399.–400. lpp.
115. Waack, Carl. *Lettische Oper // Rigasche Zeitung*. 1918, 16. Oktober.
116. Zariņš, Kārlis. *Par Latvijas tapšanu. Īsas atmiņas*. Stokholma: Ivar Hægströms Boktryckeri, 1945.
117. Zeltmatis. *Vācieši un Latv. teātris // Baltijas Ziņas*. 1918, 7. septembris / 25. augusts.
118. Zemzare, Ingrīda. *Tālivaldis Ķeniņš. Starp divām pasaulēm*. Rīga: Garā pupa, 1994.
119. *Zur Rückkehr von Flüchtlingen // Rigasche Zeitung*. 1918, 14. Oktober.



Jāzeps Vītols savā dzīvoklī Pēterburgā (1911). Fotografārijas oriģināls glabājas Jāzepa Vītola piemiņas istabā JVLMA